

INTERNETOWY PRZEWODNIK GIMNAZJALISTÓW

EDUSKA

NOWA EDYCJA

LITERATURA

SZTUKA PISANIA

GRAMATYKA

HISTORIA

WOS

Nr 8

ŚREDNIOWIECZE cz 2

ŚREDNIOWIECZE W POLSCE – MAPA MYŚLI

PODZIAŁ POLSKIEGO ŚREDNIOWIECZA

Pierwszy okres XI–XII w.

- Dominacja łaciny
- Twórcy – cudzoziemcy
- Żywoty świętych, romanse rycerskie, dziejopisarstwo

Drugi okres XII–XIV wiek

- Nadal dominuje łacina
- Pierwsi polscy autorzy
- Rozwój kaznodziejstwa i poezji liturgicznej (Uwaga I połowa XIII w. – *Bogurodzica*)

Trzeci okres XV w.

- Język polski w twórczości (obok łaciny)
- Indywidualni artyści (Długosz, Władysław z Gielniowa)
- Tematyka religijna, pieśni o śmierci, żywoty świętych.

DZIEŁA

Historiografia (kroniki historyczne)

- *Kronika* – Gall Anonim
- *Kronika polska* – Wincenty Kadłubek
- *Kronika* – Janko z Czarnkowa
- *Roczniki (...)* *Królestwa Polskiego* – Jan Długosz

Hagiografia (żywoty świętych)

- *Legenda o św. Aleksym*

Liryka maryjna

- *Bogurodzica* (XIII w.)
- *Żale Matki Boskiej pod krzyżem*

Poezja świecka

- *Pieśń o zabiciu Andrzeja Tęczyńskiego*
- *Satyra na leniwych chłopów*
- *O zachowaniu się przy stole*

Proza

- *Biblia* królowej Zofii
- Polskie przekłady Psałterza i apokryfów

Epika rycerska

- (Brak odrębnych utworów polskiej epiki rycerskiej)
- *Opowieść o Walcerzu Udatym, Wisławie i Helgundzie* w *Kronice* Janka z Czarnkowa

DATY GRANICZNE

- **Od: 966** – chrzest Polski
- **Do: koniec wieku XV** – Celtis i Kallimach przybywają do Polski (symptomy odrodzenia)

WYDARZENIA

X wiek

- 966 – chrzest Polski
- *Dagome iudex* – dokument zawierający nazwy polskie

XI wiek

- 1025 – koronacja Chrobrego
- *Kronika Thietmara* – kolejne nazwy polskie

XII wiek

- 1138 – testament Krzywoustego (rozbicie dzielnicowe)
- *Bulla gnieźnieńska* – zawiera 410 polskich słów!
- *Kronika Galla Anonima* (łac.)

XIII wiek

- 1226 – Krzyżacy w Polsce
- 1241 – bitwa pod Legnicą
- *Księga henrykowska*
- *Bogurodzica*
- *Kronika polska* Wincentego Kadłubka (łac.)

XIV wiek

- 1364 – Akademia Krakowska
- 1370 – śmierć Kazimierza Wielkiego
- *Kazania świętokrzyskie*

XV wiek

- 1410 – bitwa pod Grunwaldem
- 1466 – pokój toruński
- *Kazania gnieźnieńskie*
- *Psałterz puławski*
- *Biblia Królowej Zofii*
- *Słota O zachowaniu się przy stole*
- *Lament świętokrzyski*
- *Legenda o św. Aleksym*
- *Satyra na leniwych chłopów*
- *Rozmowa mistrza Polikarpa ze Śmiercią*
- *Roczniki Jana Długosza*

DYNASTIA PIASTÓW

DYNASTIA JAGIELLONÓW

MAŁY SŁOWNICZEK EPOKI CZ II.

KRUCJATY

Inaczej wyprawy krzyżowe. Znak szczególnie historii średniowiecznej. Na wezwanie papieża rycerstwo wyruszyło do Jerozolimy, na wojnę religijną, by uwolnić Grób Chrystusa. Za rycerzami ciągnęły damy, całe świty dworskie. Była nawet krucjata dziecięca. Wyprawy trwają kilka stuleci, przyjmują zgoła niereligijny, ale łupieżczy charakter, mają też ogromny wpływ na zmiany kulturowe i mentalne w Europie.

LEGENDA

– opowieść pełna niezwykłości i cudowności, opowiadająca o postaciach historycznych lub rzekomo historycznych; w średniowieczu także inne znaczenie powiązane z dydaktycznym charakterem utworu: to, co warto przeczytać (zob. *Legenda o świętym Aleksym*).

MEMENTO MORI

– pamiętaj, że umrzesz – to średniowieczne hasło przypominające o nietrwałości wszelkich ziemskich spraw i nieuchronności śmierci.

MORALITET

– to pouczający dramat, w którym bohater – reprezentant ludzkości, po prostu człowiek – przemierza drogę życia i spotyka ucieleśnione cnoty i grzechy, wybiera dobro lub zło. U kresu drogi czeka nań – piekło lub niebo.

MISTERIUM (TAJEMNICA)

– widowiska (misteria) odgrywane wątki biblijne:

- dzieje chrześcijaństwa,
- odkupienie ludzkości,
- Sąd Ostateczny (obrazujące tajemnice wiary).

PARENEZA

Cechą literatury średniowiecznej był jej dydaktyzm. Prezentowała wzorce osobowe – ideały godne naśladowania, takie jak władca, święty, rycerz. Pouczający wymiar i cel takiej literatury to właśnie pareneza.

PARENETYCZNA LITERATURA

– dzieła kształtujące i upowszechniające wzory postępowania związane z pełnieniem określonej roli społecznej. W starożytnej Grecji dotyczyła przede wszystkim ról „władzy” i obywatela; w Rzymie – gospodarza-rolnika, wojskowego, trybuna, konsula, mówcy. W średniowieczu bardzo rozpowszechniono ideał

władcy, świętego i rycerza.

PARENEZA BIESIADNA

– wzory postępowania i dobrego wychowania obowiązujące podczas uczy. Pareneza to pouczenie. Tak jak funkcjonowały w epoce wzorce osobowe (idealny władca, rycerz, święty), tak samo dostarczano kodeksów postępowania w różnych dziedzinach – także zachowania przy stole.

PASJA

– łacińskie passio – cierpienie. Obraz męki Chrystusa; pojawia się jako temat dzieł literackich, plastycznych, muzycznych (np. Jana Sebastiana Bacha).

ROCZNIKI

– annały – spisy wydarzeń zachowujące porządek chronologiczny (najlepszy wzorzec antyczny to pisma Liwiusza). Średniowieczne roczniki bywały niekiedy jedynie krótkimi zapiskami mówiącymi o ważnych wydarzeniach i umieszczanymi np. na marginesach tablic świąt kościelnych.

ROMANTYKA ŚWIĘTOŚCI

– tak badacz Huizinga nazwał zamiłowanie ludzi średniowiecza do ascezy. Postrzegano w ten sposób życie i wyjaśniano zagadkę śmierci. Hagiografia stała się źródłem etyki i modelem życia.

ROMAŃSKA ARCHITEKTURA

Wcześniejszy od gotyku styl w architekturze. Budowle w stylu romańskim są ciężkie, kopulaste, mają małe okna. Ich funkcjonalność podporządkowana jest celom obronnym.

TEOCENTRYZM

Naczelna wartość średniowiecza – Bóg w centrum, Bóg najwyższą wartością, szczęściem zbawienie, życie doczesne zaś niewarte uwagi. Sam człowiek – nikła przemijalna kruszyna.

UNIWERSALIZM

Ujednoczenie całej Europy średniowiecznej pod pewnymi względami:

- języka (łacina),
- władzy świeckiej (Cesarstwo Rzymskie Narodu Niemieckiego),
- władzy duchownej, wynikającej z jednej religii chrześcijańskiej (papiestwo).

VANITAS

Motywy przemijania, kruchości życia ludzkiego, poczucie, że życie ziemskie to marność, a wszystkich bezwarunkowo czeka śmierć. Biblijną *Księgę Koheleta* można uznać za źródło motywu.

ZARAZA

Epidemie i zarazy trapiły średniowieczny świat. Jedną z nich był trąd – choroba bardzo zakaźna. Ludzie bali się jej i trędowaci mieli obowiązek oznajmiać swoje przybycie dzwoneczkami. Grasały także cholera i dżuma – a w latach 1347-1350 przetoczyła się przez Europę tzw. czarna śmierć, która zdziesiątkowała społeczeństwo. Była to dżuma, roznoszona przez szczury. Po jej zakończeniu, kontynent został wręcz wyludniony – i jak pisze mediewista Huizinga – „śmiertelna cisza zapanowała w Europie”.

POLSKA ŚREDNIOWIECZNA

PIERWSI KRÓLOWIE, PIERWSZE DZIEŁA LITERATURY. TO NASZE POCZĄTKI.
ZWRÓĆ UWAGĘ NA ZAGADNIENIA HISTORYCZNE, FORMOWANIE SIĘ PAŃSTWA
I PIERWSZE POLSKIE ZDANIA I TEKSTY LITERACKIE

Dla Polski początek wieków średnich przypada na wiek X, ponieważ rok 966 przyjmujemy za początek państwowości polskiej (chrzest Mieszka I). Natomiast kres średniowiecza – to koniec wieku XV, bo w początkach XVI nadchodzą do kraju pierwsze idee prekursorów renesansu.

PIERWSZY OKRES XI – XII WIEK	DRUGI OKRES XII – XIV WIEK	TRZECI OKRES XV WIEK
<ul style="list-style-type: none">• Dominacja łaciny• Twórcy – cudzoziemcy (<i>Gall Anonim</i>)• Żywoty świętych, <i>romanse rycerskie</i>, <i>dziejopisarstwo</i>	<ul style="list-style-type: none">• Nadal dominuje łacina• Pierwsi polscy autorzy• Rozwój kaznodziejstwa i poezji liturgicznej• II połowa XIII wieku – <i>Bohurodzica</i>	<ul style="list-style-type: none">• Język polski w twórczości (obok łaciny)• Indywidualni artyści (pierwsze utwory w języku polskim)• Tematyka religijna, pieśni o śmierci, żywoty świętych

OBRAZ POLSKI ŚREDNIOWIECZNEJ

Zauważ:

Pięć wieków polskiego średniowiecza – tak obfitujące w zdarzenia historyczne – z punktu widzenia badacza literatury są skromniejsze, więcej bowiem było w owych czasach bitew niż ksiąg. Niemniej jest to początek polskiej literatury – najpierw pojawiły się pojedyncze słowa, zdania, dopiero potem teksty.

Średniowieczna Europa (pamiętamy: teocentryczna, chrześcijańska, uniwersalna) była zamknięta dla państw i ludów pogańskich. Więcej: była dla nich niebezpieczna, bowiem wojny religijne i krzewienie wiary stanowiły istotę rzemiosła rycerskiego.

Kraków - fragment ołtarza Wita Stwosza

- **Chrzest.** Słowiańska Polska wkracza do chrześcijańskiej Europy za sprawą chrztu Mieszka I. Jest rok 966. Od tej chwili mamy do czynienia z państwem chrześcijańskiej Europy.
- **Rozwój kraju** – w polskich grodach – w Gnieźnie, Płocku, Poznaniu, Krakowie, we Wrocławiu – wyrastają katedry. Powstaje arcybiskupstwo w Gnieźnie. Powstają klasztory i zaczynają działalność zakonnicy. Dwory, klasztory i kościoły, które pojawiają się w Polsce, oznaczają też rozwój kultury.
- **Polska Piastów** – władzę obejmują kolejni Piastowie: Bolesław Chrobry, który dostał pierwszą koronację; jego syn Mieszko II – niezwykle wykształcony, Bolesław Śmiały, który popadł w konflikt z Kościołem przez zabójstwo biskupa Stanisława. Siedzibą królewską uczynili Piastowie Wawel w Krakowie.
- **Czas wojen** – obraz średniowiecznej Polski to panorama bitew (Cedynia, Legnica, Grunwald). Chrobry znacznie poszerza teren Polski. Oprócz walk z sąsiadami, Polska prowadzi też bitwy z Tatarami zagrażającymi całej Europie i zakonem krzyżackim.
- **Rozbicie dzielnicowe** – Bolesław Krzywousty testamentem z 1138 roku podzielił państwo na dzielnice.
- **Najwięksi królowie** – po Bolesławie Chrobrym, pierwszym królu, historia każe pamiętać o Władysławie Łokietku i Kazimierzu Wielkim. Łokietek scalił kraj po rozbięciu dzielnicowym, Kazimierz Wielki wzmocnił go gospodarczo. Założycielem nowej dynastii (Jagiellonów) okazał się władca z Litwy – Władysław Jagiełło. Jego osoba symbolizuje unię z Litwą, zwycięstwo nad Krzyżakami i wskrzeszenie Akademii Krakowskiej.
- **Dwie dynastie** – Piastowie i Jagiellonowie.

Uwaga! Ostatni Jagiellonowie – Zygmunt Stary i jego syn Zygmunt August to już renesans.

ZABYTKI POLSKIEJ LITERATURY

ZABYTKI JĘZYKA POLSKIEGO

Pamiętaj, że zabytki języka a literatury to co innego!

- Słowa, zdania, wreszcie utwory pisane po polsku w średniowieczu – to **zabytki języka polskiego**. Pozwalają zrekonstruować w pewnej mierze język średniowiecznych Polaków, a także śledzić rozwój polszczyzny.
- Całe teksty literackie napisane po polsku – to już **zabytki literackie**.

Czym się różnią zabytki języka od zabytków literatury polskiej? Zabytki literatury badamy nie tylko ze względu na język, lecz także treść, kompozycję, przesłanie. Są zarazem zabytkiem języka – ale i całymi utworami literackimi, pokazując, jak kształtowały się początki polskiej literatury.

WAŻNE UTWORY

„BOGURODZICA”

*Bogurodzica dziewica, Bogiem sławiena Maryja!
U twego Syna Gospodzin matko zwolena, Maryja!
Zyszczy nam, spuści nam.
Kyreleison.*

*Twego dzieła Krzciciela, Bożycze.
Usłysz głosy, napełń myśli człowiecze.
Słysz modlitwę, jąż nosimy,
Kyreleison.*

*A dać raczy, jegoż prosimy:
A na świecie zbożny pobyt.
Po żywocie rajski przebyt.
Kyreleison.*

„BOGURODZICA”

- **Jest najstarszym dziełem polskiej liryki** – dwie pierwsze strofy pochodzą z XIII wieku, spisane zaś zostały w XV. Do dwóch archaicznym dopisywano kolejne strofy i w sumie jest ich 15.

- Tekst nie jest łatwy, a to z racji licznych **archaizmów** – wyrazów, które wyszły już z użycia lub nie występują w dawnej odmianie. Sam początek: *Bogurodzica dziewica* jest archaiczną formą wołacza (powie dzieliłbyśmy przeciw *Bogurodzico, Maryjo*). Wyszedł z użycia wyraz *Bogurodzica, Gospodzin, bożyc*. Trybu rozkazującego (*zyszczy, spuści*) użyto teraz jako *pozyskaj, daj nam*.

- **Utwór zawiera portret Matki Boskiej** – jest wielbiona i chwalona. Zawiera symbolikę liczby cztery – czworo bohaterów (Chrystus, Bóg, Matka Boska, Jan Chrzciciel). Czwórka oznaczała w średniowieczu pełnię i doskonałość.

- Pieśń jest modlitwą do Matki Boskiej o wstawienictwo u Chrystusa (pierwsza strofa) i modlitwą do samego Syna Bożego o szczęśliwość na ziemi i zbawienie po śmierci.

- Utwór obfituje w archaizmy leksykalne i składniowe. Jest to przykład wiersza średniowiecznego – inaczej zdaniowo-rymowego, ale wykazuje tendencję do równości sylab w wersach.

ARCHAIZMY

• leksykalne:

- *Bogurodzica* (jeden z najstarszych wyrazów pieśni),
- *sławiena* (wielbiona),
- *gospodzin* (pan, tu – Jezus),
- *dziela* (dla),
- *zwolena* (wybrana),
- *bożyc* (syn boży),
- *zbożny* (szczęśliwy),
- *pobyt* (życie ziemskie),
- *przebyt* (życie pośmiertne),
- *jegoż* (którego, co)

- **fleksyjne:** mianownik w funkcji wołacza (*Bogurodzica*), dawny tryb rozkazujący: *zyszczy, spuści* (raczy)

- **fonetyczne:** *zwolena, sławiena* (nie zaszedł tu jeszcze przegłos polski, przejście e w o: *zwolona, sławiona*)

- **składniowe:** szyk zdań: *twego dzieła* (a nie *dla twego*)

ZABIEGI KOMPOZYCYJNE:

- Układ strof, a w nich wersów: trzywersową zwrotkę wieńczy refren *Kyrieleison*.

- Rymy parzyste, gramatyczne (uzyskane przez powtórzenie tej samej formy wyrazu) i wewnętrzne – *Bogurodzica, dziewica*.

- Symetryczne, paralelne układy wersów (powtórzenia, analogie)

*Bogurodzica – dziewica,
zyszczy nam – spuści nam,
Bogiem sławiena – Maryja,
zbożny pobyt – rajski przebyt.*

- Zestawienie antytez, przeciwstawnych treści:

Bogurodzica – dziewica (matki i panny)
Syn – Gospodzin (człowieka i Boga)
pobyt – przebyt (życia doczesnego i wiecznego).

- Powtórzenie konstrukcji strof opartej na dwudzielności: zaczyna się od apostrofy, po czym przechodzi do prośby.

Dokumenty, w których pojawiały się pierwsze nazwy polskie:

- IX wiek – *Geograf Bawarski*,
- X wiek – *Dagome iudex*,
- XII wiek – *Kronika Thietmara*,
- XII wiek – *Bulla gnieźnieńska* – aż 410 wyrazów polskich!,
- XIII wiek – *Księga henrykowska* – pierwsze zdanie polskie!
- XIII wiek – *Bogurodzica* – cały tekst (utwór w języku polskim),
- XIV wiek – *Kazania świętokrzyskie, Psalterz floriański*, modlitwy, zbiory kazań po polsku.

Bogurodzica jest literacką wersją malarskiego motywu deesis, czyli prośby. Na obrazach tego typu w centrum umieszczano Chrystusa, a po jego obu stronach Matkę Boską i Jana Chrzciciela.

O „Bogurodzicy” zapamiętaj:

- *Bogurodzica* jest modlitwą, pieśnią religijną, hymnem rycerskim i narodowym. Według tradycji – rycerstwo polskie ruszyło do boju pod Grunwaldem z *Bogurodzicą* na ustach.
- *Bogurodzica* jest arcydziełem i zabytkiem polskiej literatury.
- Nie jest przykładem obcego utworu – to dzieło ułożone przez wykształconego zapewne twórcę, posiada artystyczną kompozycję.
- Jest zabytkiem prezentującym kształt dawnego języka polskiego.
- Autorstwo *Bogurodzicy* przypisywano (wg badań – błędnie) św. Wojciechowi.

Schemat żywotu świętego:

- Prolog – narrator mówi o motywach swojej opowieści, prosi Boga o pomoc, a słuchaczy o wyrozumiałość
- Opis narodzin
- Cudowne dzieciństwo i młodość świętego
- Małżeństwo (często ślub czystości)
- Ucieczka z domu – rozdzanie majątku
- Prześladowania, umartwienie ciała
- Cuda czynione za życia (lub cudowne wydarzenia)
- Śmierć
- Cuda po śmierci ascety

Dwie postawy!

Zestawienie św. Aleksego i św. Franciszka uwypukla odmienny stosunek do świata.

W pierwszym przypadku wszelkie dobra materialne to wrogie pokusy, które trzeba odrzucić.

W drugim – należy cieszyć się światem; franciszkanizm jest przesycony afirmacją świata. Typ ascezy Aleksiego realizuje surowy model wschodni, franciszkanizm zwiastuje zachodnioeuropejskie zaakceptowanie świata ziemskiego.

Znany kronikarzy:

- Galla Anonima
- Janka z Czarnkowa
- Wincentego Kadłubka
- Jana Długosza

Ważne!

Najwcześniejszymi zapiskami historycznymi były roczniki, czyli notatki na marginesach ksiąg paschalnych (służących do obliczania ruchomych świąt kościelnych).

Jednym z najstarszych zapisków dotyczących naszej państwowości jest data przyjazdu żony polskiego księcia Mieszka I – Dąbrówki i chrztu naszego kraju.

„LEGENDA O ŚWIĘTYM ALEKSYM”

To jeden z najważniejszych zabytków polskiej literatury. Jest to polskie tłumaczenie popularnego żywotu świętego – Aleksiego. Nie jest jedyne, ale najsłynniejsze i reprezentatywne zarówno dla gatunku, jak i typu ascety, średniowiecznego wzorca parenetycznego.

→ TREŚCIĄ „LEGENDY...”

są dzieje Aleksiego, które spełniają wszelkie wymogi modelu biografii świętego. Mamy więc opis narodzin i młodości, jego małżeństwa, które się nie spełnia, bowiem młodzian złożył ślub czystości i wyruszył na tułaczkę. Obserwujemy upokorzenia i ubóstwo, które znosi oraz cuda – jak choćby interwencja Matki Boskiej, która każe Aleksiego wprowadzić do kościoła. Liczne cuda następują po śmierci bohatera – dzwony same biją, ciało ma uzdrowicielską moc. Wiadomo, że umarł i jakie były jego losy, bowiem zmarły pozostawia wyjaśniający list.

→ JAKI W TYM SENS?

Aleksy przedkłada kontemplację, modlitwę i duchowe poszukiwanie Boga nad ofertę ziemskiego życia. Jest to swoista realizacja filozofii św. Augustyna oraz teocentryzmu epoki. Aleksy staje się bohaterem reprezentującym ideały średniowiecza – dla niego nie są wartością ani pieniądze, ani ród, ani miłość. Szuka bliskości z Bogiem. Decyduje się na trudną drogę – odrzuca ziemskie życie, by umartwić ciało, cierpieć, rozmyślać.

→ NA CZYM POLEGA JEGO ASCEZA?

Rezygnuje z dziedzictwa i bogactwa. Ślubuje czystość cielesną – porzuca żonę. Rezygnuje z posiadania domu – idzie na tułaczkę. Znosi głód, upokorzenia, leży pod schodami kościoła, myśląc o Bogu i modląc się.

→ CO ŚWIADCZY O JEGO ŚWIĘTOŚCI?

Świadczą o niej cuda. Zarówno te za życia, jak i po śmierci.

- Utwór zbudowany jest według schematu klasycznego żywotu świętego.
- Prezentuje parenetyczny wzorzec ascety.
- Aleksy przedkłada kontemplację, modlitwę i duchowe poszukiwanie Boga nad ofertę ziemskiego życia. Jest to swoista realizacja filozofii św. Augustyna oraz teocentryzmu epoki.

POWRACAJĄCE MOTYWY ŻYWOTÓW CHARAKTERYSTYCZNE DLA GATUNKU I EPOKI

- **topos porzucenia domu rodzinnego**, tułaczki i rezygnacji z zamożnego dziedzictwa; to dość częsty motyw hagiografii – podobne są nawet w tej fazie dzieje św. Franciszka – tak odmiennego w swoich późniejszych czynach,
- **motyw ślubowania czystości** (rozstanie z żoną w noc poślubną),
- **skrajna asceza** (cierpienia ciała: głodu, chłodu przez pokutnik),
- **cudowne zdarzenia** – interwencja Matki Boskiej, głos z nieba, cuda pośmiertne.

„KRONIKA” GALLA ANONIMA

- Słynny kronikarz to cudzoziemiec, przybyły może z Francji, może z Węgier, wykształcony mnich z zakonu benedyktynów, przebywający na dworze Bolesława Krzywoustego. Gallem nazwał go w XVI wieku Marcin Kromer.
- Dzieło powstawało prawdopodobnie w latach 1113–1116. Zostało napisane po łacinie. Jest to ważny utwór w kulturze polskiej, mówi bowiem o polskich dziejach i to polskie źródła oraz polscy informatorzy należący do kancelarii książęcej dostarczyli dziejopisowi materiału. Opiewa dzieje

Piastów, przodków Bolesława Krzywoustego, ale głównym bohaterem jest sam Krzywousty. *Kronika* składa się z trzech ksiąg. Pierwsza to gesta, czyli czyny polskich królów i książąt. Opisuje legendarne początki państwa polskiego i okres aż do narodzin Bolesława Krzywoustego; znajdziemy tu między innymi kreację wzoru władcy w osobie Bolesława Chrobrego. Księga druga poświęcona jest młodości księcia, okresowi do roku 1108. Trzecia mówi o latach władzy i wojen Krzywoustego do zwycięstwa pod Nakłem w roku 1113. Relacja urywa się nagle.

„ROZMOWA MISTRZA POLIKARPA ZE ŚMIERCIĄ”

- To przykład dialogu – w średniowieczu gatunku literackiego.
- To także przykład literackiej realizacji motywu *danse macabre* (tańca śmierci).

Śmierć ukazuje się Polikarpowi, by wykazać mu kruchość i marność ziemskiego istnienia oraz własną potęgę. Zrównuje stany, nie liczy się z godnościami, z majątkiem – do tańca zaprasza wszystkich. Sama postać Śmierci ma wygląd rozkładających się zwłok (upadł jej kawałek nosa, z oczu płynie krwawa rosa) – co jest typowe dla wcześniejszych przedstawień. Późniejsze wizje posługiwały się już alegorią kościotrupa.

św. Aleksy

ROZMOWA MISTRZA POLIKARPA ZE ŚMIERCIĄ JEST WAŻNA, BO:

- Zawiera średniowieczny egalitaryzm (zrównanie) ludzkości wobec śmierci. Przyjdzie i do króla, i do kmiotka.
- Utwór obrazuje ówczesną hierarchię wartości.
- Jest panoramą społeczeństwa średniowiecznego (ilustruje hierarchiczność, stanowisko społeczną).
- Podejmuje temat przemijalności ludzkiego istnienia – motyw *vanitas*.
- Jest satyrą i pouczeniem – pretekstem do nich jest właśnie wir stanów ze śmiercią. Śmierć potrafi wytknąć wszystkim grzechy i wady – ale też przyznaje, że człowiek prawy nie musi się jej obawiać. Nie jest, rzecz jasna, nieśmiertelny, ale może umierać spokojnie, bo czeka go zbawienie.
- Jest to także zabytek języka polskiego i literatury polskiej. Dowodzi kunsztu średniowiecznego autora, zawiera mnóstwo archaizmów, obrazuje dawny język.

Utwór jest wspaniałą ilustracją myśli średniowiecznej i ówczesnego systemu wartości. Zarazem jest literackim przykładem *danse macabre* i barwnym obrazem średniowiecznej hierarchii społecznej.

„LAMENT ŚWIĘTOKRZYSKI”

Inaczej zwany *Planktem świętokrzyskim* lub *Żalami Matki Boskiej pod krzyżem*, lub od pierwszych słów: *Posłuchajcie bracia miła*. Jest to bardzo ważny utwór polskiej literatury, zabytek polszczyzny XV w., ale też wiersz, który w nieporównywalny sposób prezentuje emocje i uczucia matki płaczącej nad cierpieniem swojego dziecka.

WAŻNE

- Niezwykle cenną cechą *Lamentu* jest ludzki wymiar bólu, zawarty w utworze. Matka Boska nie występuje tu w roli wybranej Matki Boga, lecz utożsamia się z cierpiącymi matkami ludzkimi, rozpaczającymi nad męką swoich dzieci. Jest to symbol ludzkiego, nie Boskiego doświadczenia.
- Jest to jeden z nielicznych przykładów literatury dawnej obrazujący miłość rodzicielską do dziecka. Następnym wielkim utworem tego typu będą *Treny* Jana Kochanowskiego.
- Z cech kompozycyjnych zwraca uwagę liryzm, bogaty ładunek emocjonalny wierszy, rymy parzyste, obrazowe, „cielesne” ujęcie Męki Jezusa i bólu matczynego (realizm przedstawienia).
- Temat Matki Boskiej oplakującej Syna pod krzyżem był dość popularny zarówno w literaturze, jak i plastyce średniowiecza.

Kroniki Galla Anonima

„O ZACHOWANIU SIĘ PRZY STOLE”

Zabytek literatury polskiej – należy do modnej w średniowieczu europejskim *parenetyki biesiadnej* – czyli pouczeń dotyczących ucztowania. Obrazuje nie tylko język polskiego średniowiecza, ale i obyczajowość.

WAŻNE

- Dzieło *Słoty* to pierwszy polski podręcznik *savoir-vivre*'u, autor bowiem poucza biesiadników (damy i rycerzy), jak winni zachowywać się przy stole. Część pouczeń – jak choćby konieczność mycia rąk lub usługiwania damom – wcale nie straciła na aktualności. Część przygan – o tych „co za stół siadają niby wół” – także.
- Jest to barwny obrazek dworskiej obyczajowości średniowiecznej.
- W pouczenie wrysowany jest kult Matki Boskiej i motyw rycerskiej czci dla kobiety.
- *Słota* kładzie nacisk na dworskie maniery (rozmowę, sposób jedzenia, odrzucenie innych myśli) – natomiast ilość jedzenia nie jest tu dokładnie określona.

Parenetyka biesiadna

Była dość rozwinięta w Europie, i trudno uwierzyć, jakich pouczeń udzielano. A to, aby nie wrzucać do wspólnej misy poobgryzanych już kości (przecież należy cisnąć takie pod stół), nie wycierać nosa w serwetę, nie dłużyć palcem w nosie ani nożem w zębach. W zasadzie wszystkie porady – oprócz rzucania kości pod stół – są nadal aktualne...

ODPOWIEDZ NA PYTANIA

JAKI ZAKRES DZIEJÓW OBEJMUJE POLSKIE ŚREDNIOWIECZE?

Polskie średniowiecze trwało znacznie krócej niż w Europie, choć później się skończyło. Zaczęło się znacznie później – bo dopiero od X w. Polska jako chrześcijańskie państwo znalazła się na mapie średniowiecznego świata cywilizowanego. W historii kultury wyróżnia się dziś trzy podstawowe okresy polskiego średniowiecza – oto ich skrócona charakterystyka

Uwaga! podział ten nie do końca pokrywa się z podziałem stosowanym przez historyków):

X–XII W. – WCZESNE ŚREDNIOWIECZE.

- Początki literatury łacińskiej powstającej w Polsce. Zapiski w języku polskim ograniczają się do pojedynczych słów w dokumentach i dziełach historiograficznych – o literaturze w języku narodowym nikomu się jeszcze nie śni.
- Powstaje pierwsza wielka kronika – Galla Anonima.
- **Dominacja stylu romańskiego.**
- Początkowo czas kształtowania się państwowości – później okres panowania Piastów i kształtowania się feudalizmu.
- Trwa ciągła walka o suwerenność w stosunku do potężnego sąsiada z Zachodu – Cesarstwa Rzymskiego Narodu Niemieckiego, które w chwilach wolnych od sporu o inwestyturę zajmuje się głównie ekspansją na wschód.
- Od 1138 roku – rozbięcie dzielnicowe.

CZYM JEST HAGIOGRAFIA? PODAJ PRZYKŁAD

Hagiografia – to żywotopisarstwo świętych, inaczej tzw. żywoty świętych, bardzo rozpowszechnione w epoce średniowiecza. Są to utwory przedstawiające dzieje świętego, propagują i konstruują wzór świętego (ascety) – ideał do naśladowania. Przykładem jest *Legenda o św. Aleksym*. Żywot świętego ma określoną budowę:

Oto części żywotu:

- Prolog – czyli wypowiedź autora, mówi on o przyczynach, dla których opisuje żywot świętego, prosi o pomoc i wyrozumiałość.
- Opis narodzin świętego.
- Cudowne dzieciństwo (pierwsze objawy zdradzające niezwy-

XIII–XIV W. – ŚREDNIOWIECZE DOJRZAŁE.

- Literatura łacińska w rozkwicie – polska dopiero się rodzi – w tym czasie prawdopodobnie powstaje *Bogurodzica*.
- Pojawiają się pierwsze budowle w **stylu gotyckim**.
- Powstanie pierwszego uniwersytetu.
- Historia tego czasu upływa pod znakiem rozbitcia dzielnicowego – przełom XIII i XIV w. to czas ogromnie burzliwy – pojawiają się kolejne próby zjednoczenia kraju. Ostateczne zjednoczenie udaje się dopiero Władysławowi Łokietkowi.
- Początek konfliktu z zakonem krzyżackim.
- Za panowania Kazimierza Wielkiego – spory rozwój cywilizacyjny.
- **Rozwój feudalizmu.**

XV W.–POL. XVI W. – PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE.

- Literatura już w równym niemal stopniu powstaje po łacinie i po polsku.
- W architekturze niepodzielna **dominacja gotyku**.
- W polityce – początek i rozwój unii polsko-litewskiej i dynastii Jagiellonów.
- Eskalacja konfliktu z zakonem i jego upadek
- Powstanie i rozwój sejmu – jednocześnie, niestety, początki postępującego osłabienia władzy królewskiej.

klą osobowość).

- Młodość świętego (coraz wyrazistsze ujawnianie się licznych cnót).
- Małżeństwo (często związane ze ślubem czystości).
- Ucieczka ascety z domu.
- Cuda czynione przez świętego za życia.
- Prześladowanie, umartwianie.
- Męczeńska śmierć świętego.
- Cuda czynione po śmierci.

CO TO JEST „HISTORIOGRAFIA”? PODAJ PRZYKŁADY.

Historiografia jest to dział piśmiennictwa obejmujący gatunki o treści historycznej – czyli, między innymi, „kroniki”. Kroniką nazywamy gatunek opisujący historię państwa. Do historiografii należą także „gesta” – czyli „czyny” – utwory, w których opisywano dokonania wybitnych postaci. Słowo historiografia – to inaczej opis „historii” państwa w danym okresie.

Przykładem utworów należących do tego działu są:

- *Kronika* Galla Anonima,
- *Kronika polska* mistrza Wincentego Kadłubka,
- *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego* Jana Długosza.

NAPISZ NOTATKĘ O „KRONICE” GALLA ANONIMA I JEJ AUTORZE

Kronika Galla Anonima powstała w latach 1112-1116 na dworze króla Bolesława Krzywoustego. Treścią obejmuje dzieje państwa polskiego i jego władców od czasów legendarnych (władzy księcia Popieła) do współczesnych autorowi, do wydarzeń roku 1109 – 1113. Gall Anonim był autorem o nieznanym do dziś pochodzeniu. Imię Gall świadczy o pochodzeniu z krajów romańskich (być może z Francji), choć przez dłuższy czas podejrzewano, iż był Węgrem. Z całą pewnością posiadał gruntowne wykształce-

nie. Celem i zamiarem Galla Anonima było opisanie czynów króla Bolesława Krzywoustego. Autor przedstawił najpierw dzieje przodków swojego bohatera, całego rodu Piastów i czynów samego Bolesława. *Kronika* ukazywała jednocześnie ideał władcy, czyli wzorzec parenetyczny, pokazujący, jakim człowiekiem powinien być dobry władca chrześcijański. Napisana jest łacińską, a składa się z trzech części: pierwsza dotyczy dziejów rodu, a dwie kolejne dziejów Bolesława Krzywoustego.

JAKI POWINIEN BYĆ IDEALNY WŁADCA WEDŁUG GALLA ANONIMA?

Gall Anonim prezentuje wzór władcy chrześcijańskiego na przykładzie czynów i osoby króla Bolesława Krzywoustego. Warto zauważyć, że takim ideałem jest również opisywany przodek Krzywoustego – Bolesław Chrobry. Obaj królowie mają podobne cechy: idealny władca to człowiek „sprawiedliwy i rycerski”. Jest to wielki i sławny mąż, który walczy z pogaństwem w imię wiary chrześcijańskiej. Innymi jego cechami są: „męstwo, moc, pobożność, mądrość”. Król powinien być „srogi”, lecz „sprawiedliwy, przebiegły i mądry” w walce. Za jego panowania w kraju panuje dobrobyt, spokój i radość. Opisuując dzieje Bolesława Chrobrego, ukazuje jego moc, np. liczbę wojsk, jakie ma Bolesław (tysiące pancernych z różnych miast itd.). Cnotę i szlachetność tego króla oraz jego pobożność obrazuje stosunkiem króla

do duchownych; mówi: „a sprawiedliwy był zarówno dla ubogich wieśniaków, jak i dla magnatów i rycerzy”. Gall Anonim ukazuje szczodroliwość króla, opisując jego stół i bogactwo dworu, jego dobroć w darowywaniu win. Bolesława Krzywoustego nazywa „Bolesławem, który nie śpi”, przedstawia go jako postrach wrogów – Pomorzani i Niemców, a przede wszystkim podkreśla talenty Krzywoustego jako wielkiego wodza.

Gall Anonim nazywa Krzywoustego „synem Marsa”, a sam zyskał sobie opinię człowieka prawdomównego, obiektywnego, w związku z czym jego *Kronika* może uchodzić za źródło historyczne. Niemniej pisał ją, jak sam twierdził, by „darmo nie pożywać chleba polskiego”, zapewne więc nieco swojemu władcy pochlebiał.

OMÓW KRÓTKO INNE ZNANE CI PRZYKŁADY POLSKIEJ HISTORIOGRAFII.

Kronika polska Wincentego Kadłubka

to dzieło barwne, ale niezbyt wiarygodne (mało w nim dat, a fakty często są wypaczane i interpretowane zbyt subiektywnie. Wydaje się, że dziejopis ten autor popuścił wodze fantazji, na czym zyskała literackość tekstu, a straciła jego rzetelność. Kadłubek – człowiek z przełomu wieków XII i XIII sięgnął do najdawniejszych dziejów Polski i przedstawił je aż do swojej współczesności – czyli początków trzynastego stulecia. Przodkowie Piastów jeszcze przed Chrystusem założyli państwo, skutecznie walczyli z Aleksandrem Macedońskim, spowinowacili się nawet z Juliuszem Cezarem. W *Kronice...* Kadłubka spotykamy również legendarne postacie Kraka, Wandy co nie chciała Niemca i Popieła walczącego z myszami. Kronikarz zarysował także portret władcy – mianowicie Kazimierza Sprawiedliwego, na którego życzenie podjął się dzieła spisania dziejów Polski. Inny to nieco portret niż pełen majestatu obraz nakreślony przez Galla Anonima. Kazimierz jest ciepły, miłośnik.

Wspominając Bolesława Śmiałego – jego zatarg z biskupem Stanisławem – czyni króla okrutnikiem, a duchownego świętym męczennikiem. A jednak – jakkolwiek interpretacje historyków różnią się z informacjami Kadłubka – jego *Kronika polska* przez wiele lat była bardzo popularna, poważana jak i sam autor, którego wielce szanował Jan Długosz.

Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego Jana Długosza

powstały w XV w. Kronikarz pracował nad nimi 25 lat, był skrybą pilnym i sumiennym. Krąży o nim nawet anegdota, iż od dziecka miał bardzo poważny stosunek do życia i podobno wyrzucił do wody zabawki, by nie przeszkadzały mu w obowiązkach.

Dużo podróżował, dotarł nawet do Jerozolimy, pełnił służbę dyplomatyczną przy Zbigniewie Oleśnickim. Długosz był prawdziwym historykiem – korzystał z rozmaitych dokumentów polskich i zagranicznych (np. krzyżackich, czeskich, litewskich), a także z przekazów ustnych. Dlatego jego *Roczniki...* są najbardziej wiarygodnym i obiektywnym dziełem średniowiecznej historiografii polskiej. Współcześni Długoszowi uważali nawet, iż są zbyt obiektywne.

Nie szczędził bowiem szczerych sądów rodzinie królewskiej, surowo oceniał Jagiełłę i jego synów, nie ukrywał różnych „zmar narodu polskiego”, zarzucano mu brak szacunku dla stanu duchownego i królewskiego rodu.

Przecież nie omieszczał napisać, kto był królem-niedołęgą, która królowa nie należała do najwierniejszych żon, a który książę przejawiał niebezpieczne skłonności. Dlatego królowie wcale nie byli za rozpowszechnianiem dzieła Długosza, a wiek po śmierci autora trafiło ono do spisu ksiąg zakazanych.

CO TO JEST WIERSZ ZDANIOWO-RYMOWY?

Jest to inaczej wiersz średniowieczny, czyli o typowej dla tej epoki kompozycji. Nazwa tego typu wiersza bierze się stąd, że:

- w każdym wersie zamyka się „zdanie” (lub jednorodny człon zdaniowy),
- „rymy” w wierszu średniowiecznym uzyskane są przez powtarzalność na końcu wersów formy gramatycznej – np. czasownika w 1. os. liczby mnogiej:

———— nosimy

———— prosimy

lub np. wołacza:

———— bożycze

———— człowiecze

- poszczególne wersy mają różną liczbę sylab (w *Bogurodicy* spotykamy pierwsze próby ustalania zgodności liczby sylab w wersach, co w konsekwencji doprowadzi do sylabizmu).

OMÓW „BOGURODZICĘ”, JEJ HISTORIĘ ORAZ KOMPOZYCJĘ UTWORU.

Dwie pierwsze zwrotki to najstarsza część *Bogurodzicy* – pochodzi z pierwszej połowy XIII wieku, choć spisana została w początkach XV wieku. W późniejszym okresie utwór bardzo się rozrósł, gdyż dopisywano kolejne zwrotki, poza tym popularność i wymowa *Bogurodzicy* sprawiły, iż uznano ją za pierwszy hymn polski. Autorstwo najstarszej części przypisywano św. Wojciechowi – według piętnastowiecznej legendy. *Bogurodzica* jest wierszem zdaniowo–rymowym. Pierwsza jej zwrotka skierowana jest do Matki Boskiej, druga do Chrystusa. Jest ona ciągiem prośb modlitewnych: do Matki Boskiej, aby pośredniczyła u swego Syna–Chrystusa, a do Syna Bożego o wysłuchanie modlitwy, o dobrobyt w życiu ziemskim i wieczne życie po śmierci. Zwraca uwagę symboliczna liczba cztery, do której często nawiązywali ludzie średniowiecza, a którą współtworzą w *Bogurodzicy* święte osoby: Matka Boska, Chrystus, Bóg i Jan Chrzciciel.

W *Bogurodzicy* zauważamy wiele historycznych form gramatycznych, archaizmów składniowych, leksykalnych i fonetycznych.

- Na przykład w funkcji wołacza występują mianowniki (*Bogurodzica* zamiast *Bogurodzico!*),
- stare formy trybu rozkazującego: „zyszczy!” „spuści!” („pozyskaj”, „ześlįj!”),
- wyrazy, w których nie nastąpił jeszcze przegłos polski: („zwoleń”, „sławien” zamiast „zwołon”, „sławion”).

Wśród starszych form leksykalnych znajdujemy np.:

- wyraz „działa” zamiast „dla”,
- „jąż” zamiast „którą”,
- „jegoż” zamiast „czego, co”.

Rymy w pieśni

Występują na końcu (*nosimy*–*prosimy*), a także wewnątrz wersów, (np. *działa Krzciciela*). Zastosowane są również paralelizmy składniowe oraz paralelny, czyli równoległy, symetryczny, rozkład treści.

Zapamiętaj!

- Dwie najstarsze strofy *Bogurodzicy* składają się z apostrofy + prośby. W pierwszej rozbudowano apostrofę, w drugiej prośbę.
- Najważniejszym adresatem, do którego lud wznosi prośby jest Chrystus, pośrednikami: Matka Boska i św. Jan Chrzciciel.
- Lud prosi o „zbożny pobyt” i, po żywocie „rajski przebyt”, czyli o dobrobyt za życia ziemskiego i zbawienie w życiu rajskim. Zwraca uwagę kontrastowe zestawienie różnych treści i paralelizm (podobieństwo) konstrukcji wersów.
- Paralelizm jest charakterystyczną cechą kompozycyjną *Bogurodzicy*. Zauważamy równoległość rozkładu treści (apostrofa – prośba), a także powtarzalność budowy wersów – co dowodzi, że autor wielką wagę przykładał do symetrii tekstu, dbał o kunszt słowa.
- Utwór jest asylabiczny (różna liczba zgłosek w wersie), można jednak zauważyć tendencję do sylabizmu (czyli tworzenia zgodności sylab).
- Rymy wewnętrzwersowe i zewnętrzne, a także refren (Kyrieleison) decydują o wysokim poziomie dźwiękowej kompozycji utworu.
- Autor zestawia antytezy: *Bogurodzica* – dziewica, ziemski pobyt – rajska przebyt.
- Autor pozostaje anonimowy, ale badacze przyjmują, że jest to utwór oryginalny, napisany przez zdolnego i wykształconego twórcę, że nie jest to parafraza lub przekład.
- Współczesny czytelnik ma trudności z dotarciem do treści utworu ze względu na materię językową. *Bogurodzica* jest wypełniona archaizmami różnego rodzaju.

CZYM CHARAKTERYZOWAŁ SIĘ STYL ROMAŃSKI?

Ten wczesny styl w średniowiecznej architekturze pochodzi od słowa „Roma”, czyli Rzym, choć bynajmniej nie oznacza rzymskiej architektury. Obejmuje gmachy, które wznoszono na terenach prowincji rzymskich od zarania średniowiecza do XIII w.: zamki warowne, kolegiaty, kościoły. Charakteryzują się ciężką budową, przysadzistymi kopułami, grubymi murami i małymi okienkami. Przykłady polskich budowli architektonicznych to katedra w Tumie pod Łęczycą, kolegiata w Kruszwicy, kościół w Strzelnie czy Wąchocku.

O TO JEST GOTYK?

Gotyk jest to styl w architekturze i sztuce dojrzałego i późnego średniowiecza. Cechy charakterystyczne gotyku to m.in. krzyżowo–żebrowe sklepienia, łuk ostry, wielkie witrażowe okna. Początkowo „gotyk” była to nazwa pogardliwa, używana w okresie renesansu jako określenie stylu barbarzyńskich Gotów. Dopiero w czasie romantyzmu uznano ten styl za arcydzieło sztuki. Słynne przykłady budowli gotyckich to wielkie katedry we Francji: Paryż, Amiens, Reims, Chartres. W Polsce zapoczątkowali gotyk cystersi, a do najbardziej znanych zabytków należą: kościół Mariacki w Krakowie, katedra na Wawelu, w Gnieźnie, Wrocławiu, Poznaniu.

CECHY – STYL ROMAŃSKI:

- masywność,
- prostota form,
- grube mury,
- małe wąskie okna,
- wieże i przybudówki półokrągłe jako urozmaicenie bryły budynku,
- półkoliste łuki, sklepienia kolebkowe („połowa walca”).

CECHY – GOTYK:

- lekkość, strzelistość budowli,
- duże, ostrołukowe okna zdobione witrażem,
- wysokie filary i wieloskrzydłowe ołtarze we wnętrzach kościołów,
- wieloskrzydłowe ołtarze,
- kategoria blasku, światła jako piękna,
- sklepienie łukowate, linie budowli skierowane ku górze.

PRACA Z TEKSTEM

I. Friedrich Schiller

Rękawiczka

*Chcąc być widzem dzikich bojów
Już u zwierzyńca podwojów
Król zasiada
Przy nim księżęta i panowie Rada,
A gdzie wzniosły krążył ganek,
Rycerze obok kochanek
[...]
Wtem leci rękawiczka z krużganków pałacu
Z rączek nadobnej Marty
Pada między tygrysa i między lamparty
Na środek placu.*

*Marta z uśmiechem rzecze do Emroda
„Kto mię tako kocha jak po tysiąc razy
Czułymi przysięgał wyrazy
Niechaj mi teraz rękawiczkę poda”.*

*Emrod przeskoczy zapory,
Idzie pomiędzy potwory,
Śmiało rękawiczkę bierze
Dziwią się panie i dziwią rycerze.*

Czy potrafisz określić temat sceny, z jaką masz do czynienia? Wskaż cechy rycerza, jakie przypisuje rycerzowi Emrodowi autor.

Odpowiedź:

Rękawiczka Schillera prezentuje scenkę dworską – właśnie na królewskim zamku odbywa się pokaz walk groźnych zwierząt. Postacie wymienione to król, księżęta, panowie Rada, damy, rycerze – wyróżniony zostaje rycerz Emrod i dama jego serca – Marta. Rycerz Emrod rzuca się po rękawiczkę Marty „pomiędzy potwory” wykazuje się tym samym odwagą, brawurą, dumą, dwornością wobec damy. Kto zna zakończenie ballady wie też, że jest to rycerz mądry – nie zechce ręki kobiety, która naraziła go na takie niebezpieczeństwo dla kaprysu.

II. Zbigniew Herbert

Przesłanie Pana Cogito

Przesłanie Pana Cogito kończy się tak:

*Idź bo tylko tak będziesz przyjęty do grona zimnych czaszek
Do grona twoich przodków: Gilgamesza Hektora Rolanda
Obrońców królestwa bez kresu i miasta popiołów*

*Bądź wierny
Idź*

Jak odczytasz nakaz przesłania?

Odpowiedź:

Jest to nakaz podjęcia misji zapoczątkowanej przez szlacheckie postaci – rycerzy takich jak Gilgamesz, Hektor, Roland. Zwraca uwagę nakaz: „Bądź wierny” – ideałom, tradycji, dobru. Wierność to jedna podstawowych cech rycerskich.

III. Przeczytaj fragment:

Chansons de geste sławią męskie sprawy, pojedynki, bitwy, zwycięstwa i klęski. Siła fizyczna i dzielność, wierność, szlachetność ducha, poświęcenie dla króla i ojczyzny oto podstawowe elementy, które złożyły się na klimat średniowiecznej poezji epickiej. Przedstawiały one ideał rycerza, powstały podczas wojen krzyżowych, a utrwalony przez klerków w *chansons de geste*, opiewających bohaterskie czyny paladynów sprzed wielu lat, którzy mieli stać się wzorem dla krzyżowców.

(Literatura Francji feudalnej w *Dzieje literatur europejskich* PWN)

1. Jakie wydarzenie historyczne stało się impulsem do utworzenia ideału rycerza?
2. Wymień trzy cechy idealnego rycerza podane w tekście.
3. Której spośród niżej podanych cech nie ma w tekście:
 - poświęcenie się Bogu
 - poświęcenie się królowi
 - poświęcenie się damie swego serca

ODPOWIEDZI:

1. wyprawy krzyżowe,
2. np.: siła fizyczna, wierność, szlachetność,
3. poświęcenia się damie swego serca.

TEST Z WIADOMOŚCI O ŚREDNIOWIECZU

Pamiętaj, że w niektórych punktach możesz wybrać kilka odpowiedzi.

1) Za początek średniowiecza przyjmuje się umownie datę:

- a) objęcia władzy przez Karola Wielkiego (768)
- b) koronacji cesarza Ottona I (962),
- c) schizmy wschodniej (1054)
- d) upadku Cesarstwa Zachodniorzymskiego (476)

2) Koniec epoki średniowiecza łączy się z następującymi wydarzeniami historycznymi:

- a) odkryciem Ameryki przez Kolumba (1492)
- b) upadkiem Bizancjum (1453)
- c) IV wyprawą krzyżową (1202-1204),
- d) wynalezieniem druku (1450)

3) Które z podanych niżej cech przypisałbyś kulturze średniowiecza:

- a) podporządkowanie wzorom świeckim
- b) uniwersalizm
- c) anonimowość
- d) kult dla wartości życia doczesnego
- e) dwujęzyczność

4) Teocentryzm to idea dominująca w światopoglądzie średniowiecznym, wyróżniająca się:

- a) negacją wartości świeckich
- b) stawianiem Boga w centrum zainteresowań człowieka
- c) uznaniem Boga za miarę i model wszechrzeczy
- d) uznaniem Boga za surowego sędziego wymierzającego karę za grzechy

5) Uznanie człowieka za istotę o strukturze dualistycznej, przeżywającej dramat rozdarcia między pokusami ciała a tęsknotą za życiem wiecznym to pogląd charakterystyczny dla filozofii:

- a) św. Franciszka z Asyżu
- b) św. Augustyna
- c) Tertuliana
- d) św. Tomasza z Akwinu

6) Scholastyka to nauka zajmująca się:

- a) nauczaniem młodzieży w duchu religijnym
- b) uzasadnieniem prawd wiary drogą intuicji
- c) uzasadnieniem dogmatów religijnych za pomocą dociekań intelektualnych
- d) zastosowaniem zasad *Logiki* Arystotelesa w udowadnianiu prawd wiary

7) Charakterystyczne cechy stylu romańskiego w architekturze to:

- a) grube mury, zaokrąglone kształty budowli
- b) ostrołuki
- c) ozdobne kolumny i portale
- d) strzelistość, wysmukłość

8) Czternastowieczny malarz niderlandzki Hans Memling jest autorem słynnego tryptyku:

- a) *Pokłon Trzech Króli*
- b) *Sąd Ostateczny*
- c) *Wesele w Kanie*
- d) *Ślepcy*

9) Do znanych zabytków sztuki gotyckiej należą:

- a) krzywa wieża w Pizie
- b) katedra Notre Dame w Paryżu
- c) Zamek Królewski w Warszawie
- d) ołtarz Wita Stwosza

10) Literatura parenetyczna to:

- a) literatura sławiąca wielkie czyny bohaterskie
- b) literatura podejmująca kwestie zhierarchizowanego społeczeństwa średniowiecza
- c) literatura mówiąca o sprawach ostatecznych
- d) literatura kreśląca wzorce osobowe

OPOWIADANIE

Opowiadanie – to utwór napisany prozą. Charakteryzuje się luźnym układem akcji. Opowiadanie jest „opowiadane” przez kogoś, a zatem ma **narratora**, bohaterów, miejsce i czas akcji. Opisane postacie i ich dzieje nie muszą być prawdziwe, mogą być wymyślone – to fikcja literacka. Napisać dobre opowiadanie to sztuka bo jest to krótki utwór epicki, narracyjny.

Charakteryzuje je:

- • przemyślana kompozycja
- • akcja
- • ciekawa, sprawna narracja
- • świat przedstawiony: czas, miejsce, postacie
- • fikcja literacka – czyli to, co się dzieje w opowiadaniu, może być prawdopodobne lub fantastyczne. Nie musi być dokumentem (dlatego to fikcja!). Ale spokojnie może opierać się na prawdziwych zdarzeniach – dzięki temu, że pozostaje fikcją, a nie sprawozdaniem – możesz co nieco zmienić...

JAKIE TEMATY PASUJĄ DO OPOWIADANIA?

Takie, które wymagają, aby coś opowiedzieć, czyli:

- *Wydarzenie, które zmieniło moje życie.*
- *Dzień z życia Zbyszka i Jagienki 20 lat później.*
- *Dzień z życia na renesansowym dworze.*
- *Podróż w wiek XIX – Świat Ballady.*

ZAWARTOŚĆ

Niewątpliwie najwięcej czasu trzeba poświęcić wymyśleniu fabuły. Tu rolę odgrywa wyobraźnia, pomysłowość, umiejętność obserwacji. Ale – obmyślając nawet najbardziej krwawe wydarzenia, warto zadać sobie pytanie, po co prezentujemy je światu. Być może tylko dla rozrywki lub zaciekawienia – OK. Ale bardziej w cenie są utwory z przesłaniem. Ćwiczyć wyobraźnię twórczą można wszędzie: w tramwaju – wymyślając pasażerom imiona i nazwiska, zawody, cel podróży. Na spacerze – historię i przyszłość napotkanych par. Wędrując wieczorem po osiedlu – światła w oknach są bardzo inspirujące, co tam się dzieje?

KOMPOZYCJA

Najlepiej zacząć od najprostszej – eksperymentować będziemy po napisaniu stu opowiadań. Czyli zwykła trójdziałność:

- WSTĘP
- ROZWINIĘCIE
- ZAKOŃCZENIE

KOLEJNO:

- • **Określ czas**
Opowiadanie zazwyczaj pisane jest w czasie przeszłym, chociaż czasem w teraźniejszym a nawet z wyskokami w przyszłość
- • **Ustal komplet postaci**
Kto to będzie, jaki typ bohatera, co mu się przydarzy.
- • **Napisz wstęp**
Najbezpieczniejszy to umiejscowienie zdarzeń w czasie i przestrzeni, ale zawsze można próbować zaskoczyć czytelnika.
- • **Ustal plan wydarzeń**
- • **Wymyśl zakończenie**
Może mieć różne cele i formy – może być podsumowaniem, rozwiązaniem zagadki, dopowiedzeniem wszystkich wątków itd.
- • **Tytuł**
Jeśli nie miałeś go już na początku – wymyśl teraz.

PRZYKŁAD PLANU OPOWIADANIA

Masz pomysł. Masz bohaterów i naprawdę frapujące wydarzenia. Masz problem, jak to ułożyć? Spróbuj według takiego planu:

NA POCZĄTEK...

• Opis miejsca i czasu akcji

- *Wydarzenia, które chcę opisać, miały miejsce (gdzie, kiedy)*
- *Stało się to pewnego wieczoru w wielkim mieście...*
- *W wielkim mieście mieszkała...*
- *Rok temu w naszym miasteczku...*
- *Działo się to niedawno i niedaleko, w zwykłej szkole i w zupełnie fajnej klasie.*

POTEM

• Opis postaci

- *Osoby, o których mowa, to...*
- *W wypadkach, które nastąpiły, brały udział...*
- *Spotkali się tam...*
- *Bohaterowie tych wydarzeń to...*
- *Bohaterami całego wydarzenia zostały dwie dziewczyny (Anka i Magda) i dwóch chłopców (Marcin i Wojtek).*

ROZWINIĘCIE

• Co im się przydarzyło?

- *Spotkanie czwórki przyjaciół przed szkołą.*
- *Plan wagarów.*
- *Spotkanie z Jednookim.*
- *Porwanie.*
- *Uwięzienie.*
- *Ucieczka.*
- *Powrót do domu.*

W rozwinięciu używa się zdań dynamicznych, czyli wielu czasowników, a nawet równoważników zdań:

- *Zobaczyli. Podeszli. Zaczęli uciekać. (Ruch)*
- *Krzyknęli. Wołali. Śpiewali. Mówili. (Dźwięk)*

NA KONIEC...

Twoje wrażenie – niech nawiązuje do tematu.

- *Ten strach (i radość) będę pamiętać do końca życia.*
- *Nic nie zrobiło na mnie takiego wrażenia jak wypadki tego lata!*
- *Taka podróż byłaby wspaniała!*
- *Brakowało tak niewiele, a stałoby się ogromne nieszczęście. Kryjówkę Jednookiego wkrótce odkryła policja, a on sam wylądował w więzieniu. Natomiast nasza czwórka? Nigdy więcej nie poszła na wagary.*

MOWA NIEZALEŻNA, ZALEŻNA I POZORNIE ZALEŻNA

W prozie zawsze ktoś mówi. Albo narrator, albo same postacie. Jakiego typu mowy użyjesz? Na początku na pewno zwykłej, trzecioosobowej narracji. Potem jednak kusić Cię będą eksperymenty. I dobrze!

Oto potrzebna klasyfikacja:

- mowa zależna,
- mowa niezależna
- mowa pozornie zależna.

• **Mowa niezależna** to przytaczanie pełnych wypowiedzi bohaterów z domyślnym lub dodanym słowem „rzekł” (lub jego synonimami). Ich wypowiedzi ujmują się w myślniki lub w cudzysłów. Częściej stosowane są jednak myślniki, np.

- *Cześć!* – powiedziała Agata.
- *Cześć!* – odpowiedział Marek.
- *Skąd wracasz?*
- *Z daleka...*

• **Mowa zależna** to niedosłowne przytoczenie słów bohaterów przez narratora; często pojawia się spójnik „że”, np.

Agata zauważyła Marka i przywitała go popularyzarnym wśród młodzieży pozdrowieniem. Potem zapytała go, skąd wraca. Chłopak tajemniczo odparł, że z daleka.

• Wyższy stopień trudności

Mowa pozornie zależna to przytoczenie przez autora wypowiedzi bohatera, często z uwzględnieniem jego (bohatera) punktu widzenia, emocji, uwydatnieniem indywidualnych cech języka postaci, np.

Uspokajał ją, jak umiał. Opowiadał, że krzywdy przecież nie zrobią; przeciwnie, dadzą piękną srebrną szczękę zamiast brzydkiej spróchniałej kości, że tego nikt potem nie spostrzeże.

TO WIEDZĄ WTajemniczeni:

- stosowanie mowy pozornie zależnej sprawi, że opowiadanie będzie ciekawsze kompozycyjnie.
- mowa zależna jest najbardziej epicka, daje poczucie statycznej, płynnej opowieści.
- mowa niezależna to dialog. Daje dynamikę.

ZADBAJ O DYNAMIKĘ OPOWIADANIA

Oto proste sformułowania, które zwiększają dynamikę, każą spodziewać się niezwykłych wydarzeń i niespodziewanych zwrotów akcji, np.:

- *Po chwili, niebawem, wtem...*
- *Jak grom z jasnego nieba...*
- *Do tej pory trudno mi w to uwierzyć...*
- *To było niesamowite...*
- *A wówczas, ni stąd, ni zowąd, aż tu nagle...*
- *To już się nie powtórzy...*
- *Nagle, niespodziewanie, wtem w tej scenerii pojawiła się nowa postać*
- *Ni stąd ni z owad pojawił się...*

JAK KONSTRUOWAĆ DIALOGI?

Jeśli bohaterowie będą dużo mówić – opowiadanie zyska na dynamice. Dialog to bardzo istotny element opowiadania, wbrew pozorom bardzo trudny. Bo dialogi łatwo się czyta, ale ciężko pisze.

Pomoże grafika:

jeśli wprowadzasz dialogi, ujmij je w myślniki lub chociaż w cudzysłów. Wypowiedź bohaterów musi być wydzielona z tekstu i wyraźnie widoczna! Ma wyglądać tak:

- *Hejka!* – zawołała Agata.
- *Witaj* – odpowiedział Marek.
- *Gdzie idziesz?*
- *Na pizzę. Masz ochotę się przyłączyć?*

Uwaga

- Po myślniku, kiedy dopisuje się czasownik, np. *rzekł, odrzekł, dodał* – używa się małej litery.
- Nadużywane wyrazy *powiedział, rzekł* można zastąpić słowem: *stwierdził, odparł, odrzekł, dodał* lub określeniem konkretnym: *mruknął, zachichotał, zapytał, zaprzeczył, potwierdził, wtrącił, dorzucił* itp.

DOBRY CHWYT:

indywidualizacja języka postaci. Nie ulega przecież wątpliwości, że zupełnie innym językiem posługiwać się będą różni bohaterowie opowiadania: profesor polonistyki, stary baca, dziesięciolatek, więzień recydywista itp.

Z UMIAREM!

- W opowiadaniu nie nadużywaj dialogów. Wprawdzie mistrzowie tacy jak Ernest Hemingway i Marek Hłasko zrobili karierę dzięki dialogowości swojej prozy, ale spokojnie.
- Zaczynj od tego, że opowiesz – bo piszesz opowiadanie – co się zdarzyło.
- Potem dopuść do głosu postaci – wpleć krótką scenkę – rozmowę, i tak coraz częściej...
- Popatrz, co mówią – lanie wody, czyli brak konkretności, zamiast dynamiki przyniesie nudę.

O CZYM PAMIĘTAĆ?

CZAS!

Konsekwentnie piszemy w tym samym czasie. To znaczy – jeśli zaczęliśmy w przeszłym – kontynuujemy w przeszłym. Zmiany czasu, np. jedno zdanie w przeszłym, drugie zaś w czasie teraźniejszym, są bardzo niebezpieczne, a z reguły błędne.

STYL

Uchwyć w tekście znane Ci style, np. młodzieżowy, związany z subkulturą. Nie szukaj ich na siłę. Będzie śmiesznie i sztucznie jeśli nauczyciel będzie posługiwał się slangiem uczniowskim, a młodzież będzie mówić do siebie wykwinną polszczyzną. Język oddaje prawdę o rzeczywistości! Charakteryzuje świat i ludzi! Nie może odbiegać od prawdy – to ważne i trudne zadanie pisarza.

REALIA!

Nawet najbardziej fantastyczne opowiadanie musi jakoś trzymać się realiów. Zwłaszcza że one świadczą o wiedzy piszącego. Na przykład nie wolno błędnie zarysowywać realiów epoki. Jak średniowiecze to rycerze, mnisi i biczownicy, jak XIX wieku to już nie Piastowie. To podstawowe błędy piszących, a nawet twórcy SF. nie mogą lekceważyć pewnych zasad – nie powinni na przykład stwarzać potwora, który nie mógłby poruszać się według praw fizyki.

TEMAT PRACY – ZWRÓĆ UWAGĘ NA JEGO BUDOWĘ

CZY W KLASIE PIERWSZEJ, CZY W TRZECIEJ – TEMATY WYPRACOWAŃ SĄ PODOBNIIE BUDOWANE. W SZKOLE MASZ DO CZYNINIENIA Z OKREŚLONYMI TYPMI TEMATÓW, A W KONSEKWENCJI – Z PEWNYMI WYMAGANIAMI DOTYCZĄCYMI ICH REALIZACJI. WARTO WIĘC JE SOBIE UPORZĄDKOWAĆ.

TEMATY WOLNE I NIBY-WOLNE

JAK ROZUMIEMY TEMAT WOLNY?

Z reguły jako taki, który nie wymaga odwołań do lektur, nie ogranicza w żaden sposób piszącego, po prostu pozwala wyrazić swoje zdanie w zupełnie dowolnej formie. Tylko że takie tematy zdarzają się niezwykle rzadko...

Przykłady

„Temat wolny” to określenie bardzo nieprecyzyjne. Niektórzy do grupy tej zaliczają tematy typu:

- *Tego reprezentanta klasycyzmu i ten jego obraz lubię najbardziej...*
- *A ja lubię czytać powieści Kraszewskiego!*
- *Który z polskich dramatów romantycznych wywarł na Tobie największe wrażenie?*

Tematy te jednak w rzeczywistości nie są wolne, lecz jedynie **dają dużą swobodę piszącemu** – jeśli chodzi o dobór utworów, argumentów.

Są też tematy, które nazwać można **niby-wolnymi**. W tym wypadku nie ma już żadnych ograniczeń, jeśli idzie o wybór tekstów, ale bez odwołania do literatury się nie obejdzie.

TEMATY Z CYTATEM

Podstawowy błąd uczniów to pomijanie zawartego w temacie cytatu. Nie można go ignorować! Fragment czyjejś wypowiedzi nie znalazł się w temacie przypadkowo. Wręcz przeciwnie: znalazł się tam specjalnie jako uzupełnienie problemu! A zatem trzeba przytoczone słowa zrozumieć, przeanalizować – i jakoś się do nich odnieść.

Przykład I

„Każda epoka ma swe własne cele...”. Cele której epoki są najbliższe Twemu pokoleniu?

Temat wydaje się jasny: wystarczy odpowiedzieć na zawarte w nim pytanie. Otóż nie wystarczy! Jedna epoka to za mało! Przytoczony cytat sugeruje, że cele są inne w każdej epoce. Czy rzeczywiście? Czyż nie podobne były cele pozytywizmu i oświecenia? Warto – i trzeba o tym napisać!

Przykład II

„Romantycy muszą zginąć. Dzisiejszy świat nie dla nich” (Bolesław Prus, „Lalka”). Twoje refleksje o wartościach upowszechnianych przez twórców romantyzmu.

Temat podchwytliwy. Po pierwsze, masz pisać o „wartościach upowszechnianych przez twórców romantyzmu”. A zatem na

Przykłady:

- *Szukam w literaturze odpowiedzi na najtrudniejsze pytania.*
- *Książka, wiersz, których lektura zapiera dech w piersi.*
- *„W kręgu miłości i nienawiści” – o bohaterach literackich, których rozumiem, podziwiam, oskarżam.*

W wypadku tych tematów nie wystarczy wymienić kilku tytułów i cokolwiek o nich powiedzieć. Trzeba udowodnić, że ma się do literatury osobisty stosunek, że te teksty rzeczywiście jakoś na nas wpłynęły, poruszyły nas, zdenerwowały albo zachwyciły. Pokazać, że potrafimy czytać książki nieszablonowo, po swojemu.

I wreszcie właściwe tematy wolne

- *Czy jesteśmy tolerancyjni wobec inności?*
- *Czy tak zwany luz jest – Twoim zdaniem – obroną własnego „ja” przed wszechpanującą formą czy nowym sposobem zniewolenia?*
- *Czy wraz z rozwojem cywilizacji nastąpił postęp moralny w rozwoju ludzkości?*

Tak zwane tematy wolne uchodzą za najłatwiejsze. Wydaje się, że w ich wypadku wystarczy puścić wodze fantazji i pisać „z głowy”. To jednak tylko pozory! Nie dajcie się zwieść. Sformułowania typu „Twoje zdanie na temat tolerancji” czy „Co zrobić, żeby życie nie było «powieścią idioty»?” owszem, pozostawiają dużo swobody, ale wymaga konkretnych przykładów i argumentacji.

przykład o idealnej miłości, otwarciu na to, czego nie da się zbać „szkiełkiem i okiem”. Tyle że... To za mało! Trzeba ustosunkować się do wypowiedzi Prusa: zgadzasz się z nią czy nie? Czy według Ciebie wartości ważne dla romantyków są „niedzielsze”? A może przeciwnie?

Zwróć uwagę na to, że zdanie o romantykach wypowiada pozytywista. Inaczej pewnie spojrzalby na to przedstawiciel Młodej Polski. A człowiek współczesny? Zamiast snuć ogólne refleksje, spróbuj wcielić się w postacie z kolejnych epok – i niejako w ich imieniu odnieść się do zdania Prusa.

Pamiętaj!

- Nie wiesz, skąd pochodzi zacytowany w temacie fragment?
- Nie znasz jego autora?
- Niewiele mówi Ci tytuł utworu, z którego został zaczerpnięty?

Nie ma nieszczęścia! To, że cytat pochodzi na przykład z *Braci Karamazow* Fiodora Dostojewskiego, nie znaczy wcale, że musisz znać to dzieło. Musisz natomiast wykazać, że: dobrze rozumiesz cytowane słowa, potrafisz je zinterpretować i odnieść do konkretnych przykładów literackich, filmowych, historycznych.

TEMATY Z ALTERNATYWĄ (CZYLI ALBO – ALBO)

Masz do wyboru: albo to, albo tamto. Wydaje się, że wystarczy opowiedzieć się po którejś z dwóch stron. Nic bardziej złudnego! Najczęściej prawda leży pośrodku. A nawet jeśli któraś z opcji wydaje Ci się słuszniejsza, tej drugiej nie możesz pomijać milczeniem!

Przykład I

Romantyczny patriotyzm walki czy pozytywistyczny utylitaryzm? Która z tych postaw jest Ci bliższa? Odpowiedź uzasadnij, odwołując się do wybranych utworów.

- Rozwiązaniem może być „złoty środek” albo wybór którejś z tych możliwości.
- Nawet jeśli zdecydujesz się na drugie rozwiązanie, nie możesz pisać tylko o jednej z wymienionych możliwości. Bliższy Ci romantyczny patriotyzm walki? W porządku. Musisz jednak wyjaśnić, dlaczego nie pozytywistyczny utylitaryzm. Co Ci w nim nie pasuje, co jest Ci obce, a co Cię po prostu denerwuje.

TEMATY – PYTANIA

Pytania mogą być różne: szczegółowe („dlaczego?”), ogólne („czy?”) oraz wymagające odpowiedzi „tak” lub „nie”.

Ale to „tak” lub „nie” nie rozwiązuje, oczywiście, problemu. Praca musi być uzasadnieniem tej decyzji.

Przykłady

- *Rycerze niezłomni. Daleko nam do nich czy blisko?*
- *Jaka dziedzina, Twoim zdaniem, przekazuje więcej informacji o średniowieczu: literatura czy sztuki pozasłowne?*
- *Literatura jest zwierciadłem, w którym odbijają się wizerunki Polski i Polaków. Czy lustro mówi prawdę?*

TEMATY – PORÓWNIANIA

Przykład

W czym wyraził się romantyczny indywidualizm w „Giaurze” Byrona, a w czym w Mickiewiczowskiej „Odzie do młodości”?

Tego rodzaju tematy wymagają sporej wiedzy – bo dotyczą zwykle jakiegoś „wycinka” utworu literackiego, wybranego motywu – ale i sporej sprawności pisarskiej. Najgorsze, co możesz zrobić w takim wypadku, to zastosować wylizankę: najpierw utwór A – potem utwór B. Wystrzegaj się tej metody jak ognia! Ogromną trudność sprawia w przypadku takich tematów kompozycja. Musisz przestać myśleć „utworami” – i zacząć myśleć „problemami” – to najlepszy sposób.

TEMATY NARZUCAJĄCE FORMĘ

Niekiedy sprawa jest jasna: nauczyciel wprost pisze, jaką formę powinna mieć Twoja wypowiedź pisemna. Dla niektórych to wybawienie z kłopotu, dla innych – nieznośne ograniczenie.

Przykłady:

- *Historyk Janusz Tazbir napisał o XVII wieku, że nastąpił wte- dy w Polsce „rozkwit typu «kultury powiatowej»”. Napisz rozprawkę uzasadniającą ten sąd.*
- *Napisz recenzję z przedstawienia teatralnego „Zemsty”.*
- *Hold zwyciężonym wojownikom o wolność Polski w utworze Eli- zy Orzeszkowej – sprawozdanie z lektury Gloria victis.*

Przykład II

Buntownik, szaleniec, patriota? Refleksje nad bohaterem romantycznym.

- W temacie padają trzy propozycje. Czy to znaczy, że trzeba się zdecydować na jedną z nich? Oczywiście nie! Romantyczni bohaterowie byli przecież zarówno szaleńcami, buntownikami, jak i patriotami. A zatem – wszystkiego po trochu.
- Zwróć uwagę na sformułowanie: „refleksje nad bohaterem romantycznym”. Nie przypominaj dziejów kolejnych postaci. W ogóle wyłącz myślenie: jeden bohater, potem drugi, potem trzeci. Tu nie chodzi o konkretne postacie, ale o typ bohatera romantycznego!
- Nie wymieniaj też po kolei: buntownikami byli ci i ci, szaleńcami ci i ci, a patriotami – tamten oraz tamten. Szukaj cech wspólnych bohaterów – i różnic.

- *Oto rozmawiają dwie dziewczyny: Antygona i Ismena. Wyluskaj i zapisz w formie charakterystyki porównawczej różnice między siostrami.*
- *Dokonaj analizy i interpretacji wiersza Leopolda Staffa „Znad ciemnej rzeki...”, zwracając uwagę na sposób obrazowania i język poetyckiej refleksji.*

TEMATY – MOTYWY

Należą do nich typowe tematy klasówkowe. Lubią je także nauczyciele w codziennej praktyce szkolnej i... często zadają uczniom po zakończeniu pracy nad epoką lub całym działem.

Przykłady

- *Różnorodne ujęcia motywu utopii w wybranych utworach literackich.*
- *Dawne i współczesne wzorce rodziny. Omów zagadnienie na podstawie literatury, filmu i serialu telewizyjnego.*
- *Romantyczna miłość nieszczęśliwa i... szczęśliwa – w życiu twórców i w kreacjach literackich romantyzmu.*
- *Cnota. Jej oblicza, drogi ku niej wiodące – na podstawie literatury staropolskiej.*

BOHATER I KSIĄŻKA W TEMACIE

Jak przygotować temat pewny i sprawdzony: mój ulubiony bohater literacki, moja ulubiona książka?

OTO GARŚĆ PORAD

Przygotowania rozpocznij od zapamiętania kilku uwag.

- Wybierz książkę spoza kanonu lektur szkolnych. Może być to tytuł modny, nowy, mniej lub bardziej ambitny, lecz niech to już nie będą *Szyfrowe prace* ani *Marcin Kozera*.
- Nie napisz przypadkiem streszczenia tego utworu! Fabuła – to dopiero „materiał do obróbki”.
- Zadaż sobie pytanie – czy piszesz prawdę o swoich uczuciach, sympatiach, antypatiach literackich? W tym wypadku lepiej pisać prawdę.
- Spróbuj być krytyczny wobec swojego bohatera lub narratora. To, że istnieje jako bohater lub autor, nie czyni zeń jeszcze świętego.

OJCZYŻNA

LITERACKIE WSPARCIE

Polska – dla jednych to niewielki obszar na mapie Europy, z charakterystycznych cypelkiem na górze, dla innych symbol. Przez stulecia nasz kraj zmagał się z zagrożeniami, z sąsiedzką ekspansją terytorialną, z wichurami dziejowymi. Historia naszego kraju pełna jest trudnych zakrętów. To stanowi o naszym charakterze narodowym, wzmacnia w nas poczucie jedności.

Artur Grottger
– Pożegnanie powstańca

Jeśli zajdzie potrzeba przywołać przykłady z literatury, znajomość poniższych słów i tytułów będzie bardzo przydatna. Są dobre do poparcia własnych słów, do rozważenia problemu, do ozdoby pracy.

• Z Jana Kochanowskiego

*A jeśli komu droga otwarta do nieba
Tym – co służą ojczyźnie...*

Pieśń XII

*Wy, którzy pospolitą rzeczą władacie
Miejcie to przed oczyma zawsze swojemi,
Żeście miejsce zasiedli Boże na ziemi,
Z którego macie nie tak swe własne rzeczy
Jako wszystkim ludzki mieć rodzaj na pieczy*

• Jan Długosz

*Każdy tyle jest dłużen swojej ojczyźnie na ile go stać
przy jego zdolnościach i siłach.*

• Ignacy Krasicki

*Święta miłości kochanej ojczyzny!
Czują cię tylko umysły poczciwe
Dla ciebie zjadł smakuje trucizny
Dla ciebie więzy, pęta nie zelżywe.*

• Stanisław Staszic

*Polska to solidna jedność wszystkich Polaków
Paść może i naród wielki, zniszczyć może tylko nikczemny.*

• Adam Mickiewicz

*O matko – Polsko, ty tak świeżo w grobie złożona,
nie ma sił mówić o tobie. (Pan Tadeusz – Epilog)*

• Cyprian Kamil Norwid

*Ojczyzna – to wielki zbiorowy obowiązek
Ktomi powiada, że moja ojczyzna: polazieloność, okopy
Chaty i kwiaty, i sidła – niech wyzna
Że – to jej stopy*

• Jan Kasprówic

*Rzadko na moich wargach,
Niech dziś to warga ma wyzna –
Jawi się krwią przepojony,
Najdroższy wyraz: Ojczyzna.*

• Stanisław Wyspiański

Serce – A to Polska właśnie

• Stefan Żeromski

*Ojczyzna – to samo życie. Jak krew bije w tętnach,
jak serce w piersiach uderza, jak myśl w mózgu prze-
pływa – tak w nas żyje ojczyzna.*

• Władysław Broniewski

*Są w ojczyźnie rachunki krzywd
obca dłoń ich też nie przekreśli,
ale krwi nie żałuje nikt:
wysączymy ją z piersi i z pieśni.
Bagnet na broń*

• Wisława Szymborska

*Ziemio ojczysta, ziemio jasna,
nie będę powalonym drzewem.
Codziennie mocniej w ciebie wrastam
radością, smutkiem, dumą, gniewem.
Gawęda o miłości ziemi ojczystej*

PATRIOTYCZNE LEKTURY

Sporo ich jest w naszej literaturze, tylko w nich szpe-
rać i znajdować potrzebne nam ujęcia miłości ojczy-
zny i postawy bohaterów. Najwięcej tych lektur po-
chodzi z czasów, gdy ojczyzna i jej wolność były ma-
rzeniem, celem walki, konspiracji, powstań. Tak się
złożyło, historia Polski obfituje w tragedie, jest też
faktem, że Polacy właśnie w kryzysowych, tragicz-
nych sytuacjach najlepiej okazują swój patriotyzm.

GDZIE GO SZUKAĆ?

• Adam Mickiewicz

– *Grażyna* (protest przeciw układom z wrogiem)
– *Pan Tadeusz* (epos narodowy przepełniony patrio-
tyzmem w różnych wariantach)
– *Dziady* (obraz patriotyzmu młodzieży polskiej)

• Juliusz Słowacki

– *Testament mój* (wizje wieszczca – wodza narodu)

• Henryk Sienkiewicz

– *Latarnik* (tęsknota Skawińskiego za Ojczyzną)
– *Krzyżacy* (walka polskiego rycerstwa z Krzyżakami)
– *Trylogia* (postawy bohaterów – patriotów w woj-
nach XVII w.)

• Stefan Żeromski

– *Szyfrowe prace* (młodzież w walce z rusyfikacją)

• Maria Dąbrowska

– *Marcin Kozera* (dojrzewanie bohatera do poczucia
własnej narodowości)

• Aleksander Kamiński

– *Kamienie na szaniec* (młodzież harcerska w wal-
ce z okupantem hitlerowskim)

• Melchior Wańkowicz

– *Ziele na kraterze* (młodzi wobec powstania war-
szawskiego)

Ważne lektury

Piotr Skarga – *Kazania
sejmowe*

Adam Mickiewicz – *Re-
duta Ordona*

Henryk Sienkiewicz –
Trylogia

Juliusz Słowacki – *Kor-
dian*

Stanisław Wyspiański –
Wesele

Stefan Żeromski – *Szy-
fowe prace*

Szczególne miejsce wśród polskich lektur patriotycznych przypada oczywiście epopei narodowej – *Panu Tadeuszowi*. Sam w sobie utwór jest pomnikiem dawnej Polski szlacheckiej, jeszcze przedrozbiorowej, jest utrwaleniem jej obyczajów, urody i patriotyzmu mieszkańców. Patriotą działającym w akcji utworu jest Jacek Soplica, ważnym wydarzeniem historycznym – przemarsz Napoleona, jego wyprawa na Rosję. Wiele fragmentów *Pana Tadeusza* to swoiste hołdy złożone ojczyźnie: Inwokacja, Koncert Jankiela czy choćby opisy pejzaży polskich. *Pan Tadeusz* – to dzieło radosne, pełne optymizmu, tragizm utraconej niepodległości pojawia się dopiero w *Epilogu* – w tęsknocie emigranta oddalonego od ojczyzny, człowieka, który już wie, że nadzieję bohaterów ostatniego zajazdu na Litwie – nie spełniły się.

JAK Z TEGO KORZYSTAĆ?

Powyższe lektury pokazują przede wszystkim ludzi – tych, którzy walczyli o kraj, cierpieli z racji niewoli, tęsknili wygnani na emigracji, przeciwstawiali się zaborcy, spiskowali, walczyli o ojczysty język, szli do powstania. Historia wieków XIX i XX dostarcza szczególnie dużo takich przykładów. Cały wiek XIX to walki o niepodległość:

- w trakcie kampanii napoleońskiej
- w powstaniu listopadowym
- podczas Wiosny Ludów
- w powstaniu styczniowym
- w konspiracji przeciw zaborcom

Wiek XX – to odzyskanie niepodległości i II wojna światowa – znów okupacja, znów walka o wolność. Patriotci mają co robić: biorą udział w kampanii wrześniowej, potem prowadzą konspiracyjną działalność w okupowanej ojczyźnie, w końcu idą do powstania warszawskiego. Na przykładzie ich losów można ukazać akty najwyższego poświęcenia dla ojczyzny, można i trzeba wyrazić swój stosunek do takiego bohaterstwa. Tu zresztą nie ma spraw dyskusyjnych – jako spadkobiercy Polaków walczących jesteśmy im winni szacunek i podziw.

Oprócz aktów niezwykłego bohaterstwa, literatura dostarcza obrazy piękna ojczyzny i dawniejszej historii Polski, dowodzi jak ważny to był temat dla wielu pokoleń Polaków. A ponieważ do ludzi najbardziej przemawiają losy ludzi – tak i my, pisząc o literaturze, najczęściej przywołujemy postacie literackie, by je chwalić, podziwiać lub potępiać.

BOHATEROWIE – PATRIOCI

- **Jacek Soplica** – jest patriotą nieco skomplikowanym, bo oskarżonym o... zdradę. Znalazł się stanowczo nie tam, gdzie trzeba i strzelił, prywatnie, nie w tę stronę, w którą strzelać należało. Na długo utracił honor. Model walki o wolność, który prezentuje potem, jest dość znany w romantyzmie: to postawa spiskowca, ukrytego pod obcym nazwiskiem, działającego wśród ludzi (Soplica jako emisariusz przygotowuje powstanie na Litwie). Jest pozytywną

postacią, mimo niezbyt chwalebnej młodości. Służy za wzór patriotyzmu, zostaje zrehabilitowany.

- Podobne dzieje otrzyma od Henryka Sienkiewicza inny bohater: **Andrzej Kmicic** z *Potopu*. Ich dzieje potwierdzają maksymę, że służba ojczyźnie zamazuje dawne winy.
- **Skawiński** – latarnik z Aspinwall, jak pamiętamy, tak zaczytał się w *Panu Tadeuszu*, iż ogarnięty falą tęsknoty, zapomniał o obowiązkach latarnika. Ten bohater to symbol polskiego tułacza-emigranta, jego dzieje obrazują miłość wygnança do ojczyzny i w ogóle losy człowieka pozbawionego ojczyzny.
- **Młodzież polska** – jako **bohater zbiorowy** występuje w *Dziadach*, w części III. W celi więziennej młodzi patrioci opowiadają o okrucieństwie Rosjan, o wysyłkach na Syberię, o własnych kolegach, ich tragediach.
- W *Szyfowych pracach* młodzież polska – Zygier, Radek i Marcin Borowicz – walczy z rუსyfikacją. Żadne działania wrogów nie mogą sprawić, by Polacy zapomnieli swojego języka i historii.
- W *Kamieniach na szaniec* harcerze z czasów II wojny światowej walczą z hitlerowcami. Zośka, Alek, Rudy – to postacie historyczne, a Kolumbowie – to pokolenie urodzone około roku 1920. Ich młodość określiła historia: zamiast uczyć się, bawić, kochać, pracować – organizowali akcje sabotażowe, działali w konspiracji, wreszcie poszli do powstania warszawskiego.

Wielu zginęło – córka Melchiora Wańkowicza, wspaniali poeci: Baczyński, Gajcy, którzy uważali, że ich pierwszym obowiązkiem jest walczyć o ojczyznę.

W rozmyślaniach o patriotyzmie warto przywołać tego bohatera – młodzież polska różnych czasów, być może wcale nie tak bardzo różna od dzisiejszej.

- **Jurand ze Spychowa** – polski rycerz z *Krzyżaków* Henryka Sienkiewicza, nieprzejednany wróg Zakonu Krzyżackiego, zarazem ofiara zbrodni krzyżackich. Zakon zabił mu żonę, porwał córkę, upokorzył i okaleczył jego samego. Ale rycerz do końca jest bohaterem wzbudzającym podziw, prawdziwym reprezentantem polskiego rycerstwa. Na koniec potrafi nawet wybaczyć największemu wrogowi.
- **Rycerze z Trylogii** Sienkiewicza Jan Skrzetuski, Michał Wołodyjowski, Onufry Zagłoba, również Andrzej Kmicic – to z kolei reprezentanci polskiego rycerstwa z wieku XVII. Znasz na pewno ich dzieje, jeśli nie z książek, to z filmów. Przeżywają różne przygody, ale potrzeba ojczyzny, wojna ze Szwedami, z Turkami określa ich życie. W przypadku Pana Michała i jego szkockiego przyjaciela Ketlinga – również śmierć. Któż bowiem nie pamięta wzniesłego zakończenia ostatniego tomu *Trylogii* – Pan Wołodyjowski i Ketling wysadzają zamek w Kamieńcu Podolskim i giną w jego gruzach, przysięgli bowiem nie oddawać go w ręce wroga.

Kto jeszcze walczył o ojczyznę?

- Stanisław Wokulski z *Lalki* B. Prusa
- Benedykt Korczyński, Anzelm Bohatyrowicz z *Nad Niemnem* E. Orzeszkowej
- Konrad Wallenrod tytułowy bohater powieści poetyckiej Adama Mickiewicza
- Grażyna – tytułowa bohaterka powieści poetyckiej Adama Mickiewicza
- Doktor Judym pracował dla ojczyzny – *Ludzie bezdomni* S. Żeromskiego
- Siłaczka czyli Stasia Bozowska też poświęciła życie walce o lepszą Polskę – *Siłaczka* Stefana Żeromskiego.

Ważne cytaty:

- *Ojczyzna to wielki zbiorowy obowiązek.*
C. K. Norwid
- *Człowiek, który jest wystarczająco dobry, by przelewać krew za ojczyznę, jest wystarczająco dobry, by potem móc w niej godnie żyć.*
T. Roosevelt
- *Nie pytaj, co twój kraj może zrobić dla ciebie, pytaj, co ty możesz zrobić dla twój-go kraju.*
J. F. Kennedy
- *Ci, którzy odmawiają wolności innym, nie zasługują na nią sami.*
A. Lincoln
- *Patriotyzm jest wyrazem twojego przekonania, że twój kraj jest lepszy niż wszystkie pozostałe, ponieważ ty się w nim urodziłeś.*
G. B. Shaw

„STARY CZŁOWIEK I MORZE”

Lektura w epoce

Hemingway należy do epoki zwanej współczesnością, chociaż stulecie XX to już historia. Opowiadanie o Santiago napisał w 1952 roku – już po II wojnie światowej. Hemingway przeżył dwie wojny, był świadkiem burzliwego rozwoju techniki w XX wieku, ale *Stary człowiek i morze* jest opowieścią ponad czasem. Zupełnie obojętne czy przygoda Santiago zdarzyła się w latach 40. XX wieku, czy sto lat wcześniej – dla wymowy utworu nie ma to najmniejszego znaczenia.

→ **TYTUŁ**

Stary człowiek i morze. To tytuł metaforyczny, mimo że prosty, można powiedzieć informujący: o kim rzecz i gdzie się rozegra. Sugeruje od razu, że przygoda Santiago jest czymś więcej – obrazem człowieka postawionego wobec jakiegoś wyzwania.

→ **AUTOR**

Ernest Hemingway, pisarz amerykański, noblista. Sławny, bardzo poczytny, uważany za jednego z najlepszych prozaików amerykańskich. Nagrodę Nobla otrzymał właśnie za to opowiadanie.

→ **GENEZA**

Podobny wypadek rzeczywiście miał miejsce, Hemingway przeczytał w prasie wzmiankę o starym rybaku, który złowił marlina u wybrzeży Kuby, ale nie udało mu się dociągnąć zdobyczy na brzeg.

→ **GATUNEK**

Opowiadanie. Napisane metodą Hemingwaya – wartką prozą, nakreślającą zdarzenia, bez komentarzy i rozlewnych opisów.

TRZY NAJWAŻNIEJSZE PYTANIA**1. Dlaczego Santiago to każdy z nas?**

- Po pierwsze – dlatego, że każdy z nas ma swoją rybę.
- Po drugie – każdy z nas będzie stary, musi zmoczyć się z problemem przemijania i własnej słabości.

O co chodzi z rybą?

Santiago był rybakim – jego celem w życiu i miarą sukcesu było łowienie ryb. Żyjemy w innych przestrzeniach, ale każdy stawia sobie jakieś zadania, wyznacza miarę swojej wartości, zмага się z jakimś problemem. To nic innego jak nasze ryby – musimy zmobilizować się do wyruszenia na połów, choć może to znaczyć pokonanie trudnego materiału, egzamin, problemy w domu... Każdy z nas starzeje się i nie uniknie końca istnienia. Utarta siła, urody – to także utrata godności. Otóż Santiago dowodzi, że mimo, iż nie da się zwyciężyć przemijania, starości – można nie poddać się, obronić godność swoją aktywnością.

2. Za co przyznano pisarzowi Nagrodę Nobla?

Hemingway napisał krótkie opowiadanie z mocnym przesłaniem. Ludzkości poranionej dwoma wojnami, pogubionej w wartościach, porażonej śmiercią przypomniał, że „Człowiek nie jest stworzony do klęski – człowieka można zniszczyć, ale nie można pokonać”. Najsłynniejszy cytat z opowiadania Hemingwaya zarazem stał się mottem – optymistycznym hasłem przywracającym wiarę w ludzi. Los Santiago staje się obrazem życia każdego człowieka – z wzlotami i upadkami, zwycięstwami nad sobą i załamaniem. Hemingway mówi – masz prawo do tego, by walczyć i przegrywać.

Jego przykład to obrona honoru człowieka – i za to należy się pisarzowi literacka Nagroda Nobla.

3. Czy przygoda Santiago to jego zwycięstwo czy klęska?

Zwycięstwo. Nie zwyciężył rekinów, nie przełamał pecha, nie przywiózł ryby do domu. Ale pokonał swoją słabość – potrafił wypłynąć daleko i zwyciężyć silnego marlina. Nie zaprzestał połowów, nie poddał się bierności i poczuciu klęski, nie poddał się starości – a to największe zwycięstwo jakim może poszczycić się człowiek. Jednostkowa ryba, rekiny, mniej lub więcej złowionych ryb – to epizody.

SPOSÓB NA ZAPAMIĘTANIE TREŚCI

Zabaw się w reportera (którym zresztą także był Hemingway) i przygotuj relację dla wybranego medium: telewizji, radia, portalu internetowego. Uszanuj technikę Hemingwaya – nie komentuj, nie rozprawiaj, nie mów nic od siebie. Przekaż fakty:

Rzecz miała miejsce u wybrzeży Kuby. Stary rybak Santiago, po 80 dniach niepowodzenia w połowach, postanowił wypłynąć daleko w morze. Dopisało mu szczęście – napotkał ogromnego marlina. Zmagał się z potężną rybą, która wyciągnęła łódkę daleko na otwarte morze, lecz wreszcie, po dwóch dniach zmagania, pokonał ją. Podczas powrotu łup rybaka zaatakowały rekiny. Santiago walczył z nimi mimo, że nie miał szans. Przyłókl tylko wielki szkielet marlina.

MOTYW

- **Człowieczeństwo** – człowiek w zmaganiach z przeciwnościami losu.
- **Żywiol morski.**

SERWIS PYTAŃ

1. CO WAŻNE JEST W OPOWIADANIU POZA SAMYMI ZDARZENIAMI?

Rozmyślania Santiago, jego refleksje o samotności, naturze, przyjaźni z Manolinem. Kiedy Santiago walczy z marlinem przypomina, sobie swoje dawne walki na rękę, mówi – że jeśli czło-

wiek dostatecznie się uprze – pokona każdego. Myśląc o sobie, twierdzi, że człowiek na starość nie powinien być sam. Te cenne słowa, stanowią filozoficzne przesłanie utworu.

2. MOJA WIELKA RYBA MUSI PRZECIEŻ GDZIEŚ BYĆ – JAK ROZUMIEĆ SŁOWA BOHATERA?

Santiago mówi to z myślą, że w końcu gdzieś jest jego łup, że pech rybaka musi się skończyć. Ale to zdanie jest może być dobra maksymą dla każdego człowieka – w wielkim i nieco prze-

rażającym oceanie życia jest gdzieś nasza ryba – coś co w końcu pokonamy. Sukces, spełnione marzenie, osiągnięcia, to nasze osobiste ryby, które pływają na razie jeszcze bezpieczne.

3. JAK SANTIAGO TRAKTOWAŁ MARLINA, DLACZEGO TO JEST WAŻNE?

Santiago rzekł: „Marlin jest także moim przyjacielem. Nigdy nie widział nic większego, piękniejszego, bardziej szlachetnego od ciebie, bracie. Rybo, kocham cię i szanuję”. Później, gdy rekiny pożarły jego zdobycz, powiedział: „Przykro mi... rybo”. Bohater traktuje rybę jak godnego szacunku przeciwnika – niemal jak człowieka. Cierpi, gdy rekiny ją pożerają – bo według niego śmierć ryby przez to okazała się bezsensowna.

Santiago nie łowił ryb dla zabawy – to było jego życiowe zadanie, był rybakiem, z ryb się utrzymywał. Szanował ryby – bo nadawały sens jego życiu. Szanował tę rybę szczególnie – bo jej wielkość i siła były miarą jego godności. Jej siła mobilizowała go do wykrzesania z siebie większego wysiłku. Taki wróg – godny szacunku, uczy też szacunku do siebie samego.

KRÓTKA WYPOWIEDŹ PISEMNA

Napisz notatkę prasową o przygodzie Santiago.

Niezwykły połów

U wybrzeży Kuby, nad Zatoką Meksykańską miało miejsce niezwykle wydarzenie. Rybak Santiago dokonał wyjątkowego połowu – na otwartym morzu stoczył zaciętą walkę z olbrzymim, pięciometrowym marlinem. Człowiek pokonał rybę. Niestety w drodze powrotnej zaatakowały go rekiny, mimo zaciętej walki, pożarły zdobycz Santiago. W tej chwili możemy obejrzeć zaledwie szkielet marlina w wiosce rybackiej, niedaleko Hawany. Mimo porażki z rekinami gratulujemy dzielnemu rybakowi zwycięstwa nad morskim żywiołem i własnymi słabościami!

CZY NAPISAŁEŚ:

- Gdzie – co i komu się przytrafiło?
- Czy nadałeś notatce tytuł?
- Czy podałeś fina zdarzenia i obecną sytuację?

Jeśli tak, zdobyłeś należne za to zadanie punkty.

WYPRACOWANIE EGZAMINACYJNE

Największe zwycięstwo to pokonać siebie. Podaj trzy przykłady bohaterów literackich, lub znanych ci postaci, które potwierdzają tę tezę. Nie przywołuj Santiago.

NOTATKA WSTĘPNA

Pokonać siebie – to znaczy pokonać lęk, słabość, zmusić się do wysiłku. Zwalczyć nałóg. Wygrać z ciężką chorobą. Wygrać ze zniechęceniem, które ogarnia nas podczas treningu czy nauki. To naprawdę nie są małe zwycięstwa. I taka powinna być teza wypracowania.

DOWÓD Z LITERATURY

- Człowiekiem, który pokonał siebie – potrafił zamienić się z dumnego butnego szlachcica w skromnego Księdza Robaka, porzucić dawny styl życia – jest Jacek Soplica z *Pana Tadeusza*. Szlachcica takiego jak on, ze zranioną dumą, nauka pokory i skromności, a w końcu życia prośba o przebaczenie skierowana do odwiecznego wroga Gerwazego musiała go wiele kosztować. I było to największe zwycięstwo w życiu Jacka Soplisy.

- Ludzie z historii: na przykład odkrywcy nowych ziem w czasach wielkich odkryć geograficznych. Musieli pokonać z pewnością lęk przed nieznanym, trudy morskich podróży, czasem głód, wysiłek, inny klimat. Jak trudno było pokonać pragnienie życia i myśl o sobie bohaterom takim jak ojciec Maksymilian Kolbe albo Janusz Korczak.

- Współcześni – sportowcy, alpinisci, wolontariusze. Bardzo dobrym przykładem jest Jaś Mela – niepełnosprawny nastolatek, który z Markiem Kamińskim zdobył dwa bieguny. Jego zwycięstwo sportowe to jedno – ale zwycięstwo nad sobą, własną słabością – to prawdopodobnie jeszcze większy sukces.

Na zakończenia – dobry cytat.

Na przykład słowa Alberta Camusa, które potwierdzają wyżej wymienione postaci, a także Santiago:

Człowiek nosi w sobie większego od siebie.

JAK SKONSTRUOWANY JEST TEKST PROZATORSKI?

Tekst, który może pojawić się w teście, ma swoją strukturę. Wszystkie elementy są ważne, a wspólnie tworzą mały świat, prawie niezależny od prawdziwego.

Ciekawe!

Patrzmy w telewizor. Ktoś stworzył program, ale przekaznikiem, sposobem, byśmy go zobaczyli, jest ekran. Samego ekranu nie widzimy, choć taki ważny – jest przezroczysty. Otóż niektórzy porównują narrację do ekranu. Taka trzecioosobowa, niedostrzegalna nazywa się narracją przezroczystą. Gdy narrator ujawnia się, staje się subiektywny – już nie jest taka przezroczysta. Podobnie z ekranem. Zamaluj go na zielono albo w kratkę, tuż przed ulubionym serialem. Zobaczysz, co się stanie.

KIM JEST AUTOR, A KIM NARRATOR?

AUTOR – KTOŚ SPOZA TEKSTU

To on tworzy tekst. Wymyśla, spisuje, od niego zależy los postaci, to on decyduje, czy wszystko rozgrywa się tu i teraz, czy dawno, dawno temu. Jeśli zechce – uśmierci wszystkich ukochanych bohaterów i zamiast happy endu będziemy płakać w finale powieści. Autor jednak nie działa sam. Przede wszystkim stwarza narratora. Wszystko, co dzieje się w powieści, poznajemy dzięki głosowi narratora – to on opowiada, przedstawia obiektywną lub własną wersję wypadków.

1. AUTOR = NARRATOR

Autor może utożsamić się z narratorem i mówić we własnym imieniu. Zupełnie jawnie przyznaje się, że tak jest, używa wtedy 1. osoby i na przykład pisze autobiografię. *Ja – Antek Paździuch – urodziłem się w Pluśmikach i teraz spisuję swoje życie...*

RODZAJE NARRACJI:

- **trzecioosobowa** – obiektywna – wszechwiedząca
- **pierwszoosobowa** – subiektywna – o ograniczonej wiedzy

2. AUTOR ≠ NARRATOR

Autor stwarza osobę mówiącą, jej głos opowie wszystkie zdarzenia. To narratora będziemy słuchać, o autorze zapomnimy. Są dwie możliwości.

PIERWSZA SYTUACJA

Narrator jest opowiadaczem, tylko przekazuje, co się dzieje (wie wszystko, mówi w 3. osobie, a sam w biegu zdarzeń nie uczestniczy).

*Była północ. Wiał wicher, księżyc świecił, ludzie spali w swoich komnatach. Duchy wykradały się z grobowców, a **Justyna szła po ponurym dziedzińcu...***

W tej sytuacji często myślimy, że narrator i autor to te same osoby i rzeczywiście są sobie bliscy, ale trzeba zapamiętać – to mówi **narrator!** Jest odrębną osobą, a jego podobieństwa z autorem możemy badać lub nie.

DRUGA SYTUACJA:

Narrator żyje w świecie powieści, jest jednym z bohaterów albo obserwatorem. Może mówić w 1. osobie, nie wie wszystkiego – przedstawia tylko swój punkt widzenia.

*Była północ. Wiał wicher, księżyc świecił. Duchy z pewnością wykradały się z grobowców. **Szłam po pustym dziedzińcu z bijącym sercem.** Nie wiem, czy wszyscy spali – macocha na pewno gotowała wywar ze szczawiu i pajęczyn...*

Kto jest tu narratorem?

Justyna!

Ona nie wie wszystkiego, dlatego mówi: *chyba, pewnie*, narrator trzecioosobowy powiedziałby:

W tym czasie, w innej komnacie macocha gotowała wywar z pajęczyn i szczawiu, a w sąsiednim zamczysku spokojnie pochrapywał młody książę, nie przeczuwając niebezpieczeństwa.

DLATEGO ZAPAMIĘTUJEMY:

NARRATOR WSZECHWIEDZĄCY

(bóg powieści)

- Istnieje poza światem powieści.
- Nie ujawnia się osobiście. Przemawia w 3. osobie.
- Wie wszystko: może wybiegać w przyszłość, zna przeszłość, patrzy przez ściany itp.

NARRATOR ZANURZONY W ŚWIECIE POWIEŚCI

(np. jedna z postaci)

- Istnieje w świecie powieści i bierze udział w biegu wydarzeń.
- Przemawia w 1. osobie (najczęściej).
- Zna tylko swój wycinek rzeczywistości.
- Mówi o sobie – ujawnia swoje emocje i obserwacje.

CZY MOŻE BYĆ KILKU NARRATORÓW?

Tak, często się to zdarza, gdy autor tak konstruuje narrację, aby pokazać różne spojrzenia na dane zjawisko. Wtedy czytelnik, wysłuchawszy kilku głosów, może sam wyrobić sobie zdanie.

JAK ROZPOZNAĆ NARRATORA LUB TYP NARRACJI?

Pytania w teście mogą być sformułowane następująco:

W jakim stosunku do świata powieści znajduje się narrator (w, ponad, poza), z jakim typem narratora masz do czynienia, kto jest tu narratorem itp.

SKUP SIĘ NA ROZPOZNANIU – KTO OPOWIADA HISTORIĘ.

ABY OKREŚLIĆ, Z KTÓRYM TYPEM SIĘ SPOTKALIŚMY, ZASTOSUJEMY ŻELAZNY ZESTAW PYTAŃ.

Zestaw pytań o narrację – zadaj je narratorowi!

1. W której osobie mówisz?
2. Czy wiesz wszystko?
3. Czy mieszkasz w przestrzeni powieści?
4. Jak się nazywasz?
5. Czy bierzesz udział w przedstawionych wypadkach?
6. Co mogę o tobie powiedzieć?

Wynik A:

- 1 – w 3. osobie,
- 2 – tak,
- 3 – nie,
- 4 – nie wiadomo,
- 5 – nie,
- 6 – jestem anonimem = **narrator wszechwiedzący**.

Wynik B:

- 1 – w 1. osobie,
- 2 – nie wszystko,
- 3 – tak,
- 4 – imię i nazwisko,
- 5 – tak,
- 6 – wiele wiadomości daje powieść = **narrator pierwszoosobowy**, określony, należący do powieściowego świata.

PRZECZYTAJ TEKSTY:

I. *Już od dwóch tygodni chodzę z Grzeskiem. Grzesiek jest pierwszym chłopakiem, z którym chodzę. Już byłam zakochana, ale jeszcze nigdy z nikim nie chodziłam. Grzesiek powiedział, że też jeszcze nie chodził z żadną dziewczyną, bo nie miał czasu, a poza tym uważał, że dziewczyny są głupie i chyba nie zdecydowałby się, żeby z kimś chodzić, gdyby nie poznał mnie. On jest zdania, że oprócz mnie nie ma w naszym osiedlu żadnej dziewczyny, z którą można by poważnie porozmawiać tak jak ze mną. [...] Jest cudownie! Absolutnie o wszystkim mogę z nim mówić i on mnie rozumie. Powiedziałam mu, że moi rodzice nie mieszkają ze sobą i ja jestem po prostu rozdarta uczuciowo, bo i mamę, i Basię kocham [...]. Jeżeli mój tata wybrał Basię, to pewnie była tego warta, a za to, że moi rodzice się rozstali, ja nie mogę być odpowiedzialna.*
(Lucyna Legut, *Miłość trzynastolatki*)

BADANIE

1. W której osobie przemawia narrator?

W pierwszej – opowiada o swojej miłości.

2. Kto to jest, dziewczyna czy chłopak?

Dziewczyna, młoda, z tytułu wiemy, że trzynastolatka.

3. Czy istnieje w świecie powieści, poza nim czy ponad nim?

Oczywiście, w. Słowa „w naszym osiedlu” są tego najlepszym dowodem.

4. Czy jest narratorem wszechwiedzącym?

Nie, zna tylko swoją perspektywę. Świadczy o tym domysł, dlaczego po rozstaniu rodziców ojciec wybrał Basię. Bohaterka mówi: „pewnie była tego warta” – ale nie wie tego na pewno.

Narrator wszechwiedzący napisałby:

...ojciec dziewcząt wybrał Basię, bo była tego warta, bardziej ją kochał, tak zdecydowali rodzice...

On znałby prawdziwe przyczyny.

DIAGNOZA

Mamy do czynienia z narracją pierwszoosobową, z narratorem zanurzonym w świecie powieści, relacjonującym bieżące wypadki, mającym ograniczoną wiedzę o całości świata przedstawionego.

II. *Widząc, że barometr stale spada, Kapitan MacWhirr myślał sobie: „Jakaś paskudna pogoda tłucze się po okolicy”. Tak sobie właśnie pomyślał. Doświadczył już kiedyś dość paskudnej pogody [...] Wyszedł na mostek, ale i to nie przyniosło ulgi.*
(Joseph Conrad, *Tajfun*)

BADANIE

Czy mamy tu do czynienia z narratorem wszechwiedzącym? Po czym to poznać?

Tak – wszechwiedzący narrator obserwuje zachowanie kapitana i opisuje jego reakcję na pogodę. Ale co więcej – zna i przekazuje myśli bohatera, informuje też czytelnika o jego przeszłości. To wystarczające dowody wszechwiedzy.

III. *Na granicy Morza Śródziemnego napotkalem niskie chmury. Zszedłem na dwadzieścia metrów. Fale ulewy biją o wiatrochron, całe morze jakby dymi. [...] Mój mechanik, Andrzej Prevot, zapala mi jednego papierosa po drugim. – Daj mi kawę.*

Prevot znika w ogonie samolotu, po chwili wraca z termosem w rękę. Piję.

(Antoine de Saint-Exupéry *Ziemia, planeta ludzi*)

BADANIE

1. Czy możesz powiedzieć, kto jest narratorem tego tekstu?

Tak – autor, Saint-Exupéry. To ten przypadek, gdy wiemy, iż autor opisuje prawdziwe, własne przeżycia i autentyczne osoby. Dla osoby niewiedzącej, kim był pisarz, że oprócz *Małego Księcia* napisał słynne powieści o przecieraniu szlaków lotniczych – odpowiedź może nie być jednoznaczna.

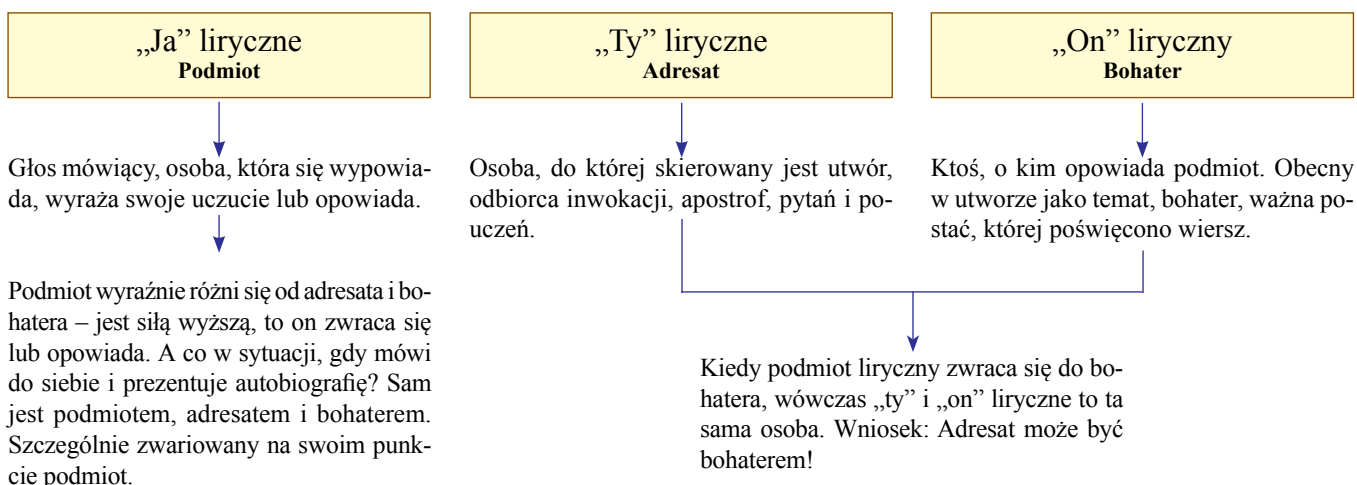
2. Scharakteryzuj tego narratora.

Możemy go utożsamiać z autorem. Używa narracji pierwszoosobowej, znajduje się w świecie, który opisuje. Nie jest wszechwiedzący, opisuje własne przeżycia.

BOHATER LIRYCZNY

NA PEWNO NAJWAŻNIEJSZY W WIERSZU JEST PODMIOT LIRYCZNY. ALE UTWÓR MOŻE TEŻ MIEĆ SWOJEGO BOHATERA! TO KTO INNY NIŻ PODMIOT I TRZEBA UMIEĆ TE OSOBISTOŚCI ROZRÓŻNIAĆ.

TRZY OSOBY WIERSZA

KILKA PRZYKŁADÓW

*Szedł po świetle Bajdała,
Co go wiosna zagrzała –
Oprócz siebie – wiódł szkapę, oprócz szkapy – wołu,
Tyleż tędy, co wszędy, szedł z nimi pospołu.*
Bolesław Leśmian *Dusiołek*

podmiot liryczny – trzecioosobowy narrator ballady liryka pośrednia
bohater utworu: Bajdała

Znasz ten wiersz. Jak myślisz, czy ma on tylko jednego bohatera lirycznego? Zwróć uwagę na tytuł.

*Orszulo moja wdzięczna, gdzieś mi się podziła?
W którą stronę, w którąś się krainę udała?
Czyś ty na wszystkie nieba wysoko wzniesiona
I tam w liczbę aniołków małych policzona?*
Jan Kochanowski *Tren X*

podmiot liryczny – poeta, zboleły ojciec, sam Kochanowski
adresat: Urszulka
bohater liryczny: Urszulka

Zwróć uwagę, że masz do czynienia z **apostrofa** (zwrotem do Urszulki), a także z nagromadzeniem pytań.

*Żołnierze smukli. Twarzyczki jasne,
a noce ciemne trą się i gniołą,
lądy się łamią, sypie się złoto
i chyba pancierz ziemi za ciasny
pęka rozsądza i grzmi, i grzmi.*
Krzysztof Kamil Baczyński *Z lasu*

podmiot liryczny – trzecioosobowy (możemy go utożsamić z poetą)
bohater liryczny – zbiorowy: żołnierze, powstańcy 1944 roku

ZAPAMIĘTAJ

• **PODMIOT LIRYCZNY**
– głos mówiący w wierszu, liryczne „ja”, ktoś kto mówi, ale nie musi być tożsamy z poetą.

• **BOHATER LIRYCZNY**
– postać, którą utwór przedstawia. Oprócz niej szukaj podmiotu. Może być zbiorowy, może też być adresatem.

• **INWOKACJA**
– zwrot do muzy, Boga, istot nadprzyrodzonych, ważnego adresata, umieszczona na wstępie utworu epickiego. Słynna inwokacja:
Litwo! Ojczyzno moja.

• **APOSTROFA**
– zwrot do kogoś w utworze literackim. Jest to zwrot bezpośredni do wybranego adresata, często uroczysty (*Matko moja!*).

Zbiory i przedziały liczbowe

CZYM SĄ ZBIORY?

Najprościej: zbiór to zestaw pewnych elementów.

Jakie to mogą być elementy?

Najróżniejsze! A najważniejsze jest to, że musisz znać regułę, która określi, jakie elementy będą należały do zbioru. Na przykład jeśli określisz, że do zbioru będą należały tylko domy z czerwonymi dachami, to dom z zielonym dachem znajdzie się poza zbiorem.

Sam należysz do zbioru. Jakiego?

Na przykład do zbioru osób między drugim a dwudziestym drugim rokiem życia czy do zbioru osób objętych w Polsce obowiązkiem szkolnym. Jest też nieskończenie wiele różnych zbiorów, do których nie będziesz należał. Na przykład zbiór uczniów nieumiejących czytać albo zbiór ludzi urodzonych przed rokiem 1435. Wszystko zależy od tego, jak dany zbiór określimy, czyli zdefiniujemy.

JAKIE MOGĄ BYĆ ZBIORY?

Skojarz trzy opcje:

Opcja I

Zbiory mogą mieć określoną liczbę elementów, np. takim zbiorem będzie zbiór dni tygodnia. Dlaczego? Bo ten zbiór ma określoną liczbę elementów, jest ich 7: {poniedziałek, wtorek, środa, czwartek, piątek, sobota, niedziela}

Zbiór mający określoną liczbę elementów to **zbiór skończony**.

Opcja II

Zbiory mogą mieć nieskończenie wiele elementów, np. taki zbiór tworzą gwiazdy na niebie. Przecież nie wiemy, ile ich jest.

Zbiór mający nieskończenie wiele elementów to **zbiór nieskończony**.

Opcja III

Istnieje też zbiór, który nie ma żadnych elementów. Jak się nazywa?

To **zbiór pusty**.

Zapamiętaj!

Zbiór to zestaw elementów należących do określonej kategorii.

Czym są zbiory liczbowe?

To zbiory, w których elementami są liczby.

ZANIM POWTÓRZYSZ DZIAŁANIA NA ZBIORACH LICZBOWYCH, PRZYPOMNIJ SOBIE CAŁĄ RODZINKĘ LICZB!

- Liczby naturalne to wszystkie liczby całkowite nieujemne, to znaczy: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 i tak dalej... Do liczb naturalnych należy także zero. Jest ono najmniejszą liczbą w tym zbiorze. A która liczba jest największa? Nie możemy takiej określić, ponieważ liczb jest nieskończenie wiele.
- **Liczby całkowite** to liczby 1, -1, 2, -2, 3, -3, 4, -4, 5, -5, 6, -6 itd. Wyróżniamy wśród nich liczby całkowite dodatnie, np. 1, 2, 3, 4, itd., oraz liczby całkowite ujemne, np. -1, -2, -3 itd.
- **Liczby wymierne** to wszystkie liczby dające się zapisać za pomocą ułamka zwykłego, w którym licznik i mianownik są liczbami całkowitymi. Do zbioru liczb wymiernych należą więc wszystkie liczby całkowite oraz wszystkie ułamki zwykłe, np. 1, $\frac{4}{1}$.
- **Liczby niewymierne** to te wszystkie liczby rzeczywiste, które nie są liczbami wymiernymi; mają swoje miejsce na osi liczbowej, ale nie da się ich przedstawić w postaci ułamka zwykłego, w którym licznik i mianownik są liczbami całkowitymi, np. $\sqrt{7}$, $\sqrt{2}$, $\sqrt[3]{7}$, $1-\sqrt{8}$, $4+3\sqrt{2}$.
- **Liczby rzeczywiste** to wszystkie liczby wymierne i niewymierne.

Czym są liczby pierwsze?

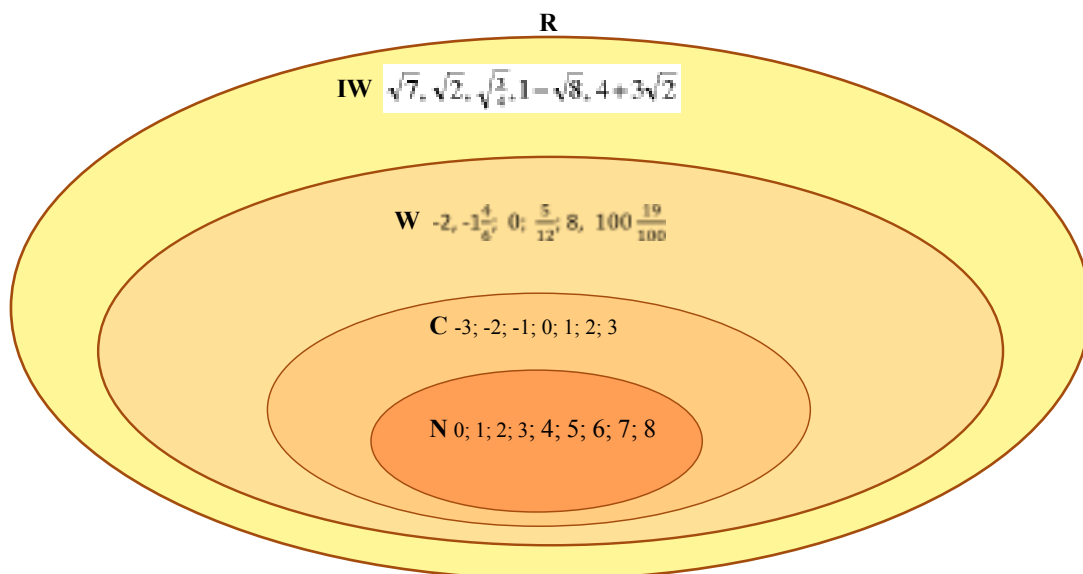
To wszystkie liczby naturalne większe od 1, których jedynymi dzielnikami są liczby: 1 i dana liczba np. (3, 7, 11, 17).

Czym jest dzielnik liczby?

To liczba, która dzieli bez reszty daną liczbę.

Czy wiesz, jak nazywają się wielkie liczby używane w Polsce?

Będą to kolejno: milion, bilion, trylion, kwadrylion, kwintylion, sekstylion, septylion, oktylion, nonilion, decyilion itd. aż do nieskończoności...

CO WYNIKA Z TEGO RYSUNKU?

- Każda liczba naturalna jest więc liczbą całkowitą, każda liczba całkowita jest liczbą wymierną, każda zaś liczba wymierna jest liczbą rzeczywistą.
- Zbiór liczb naturalnych zawiera się w zbiorze liczb całkowitych, zbiór liczb całkowitych w zbiorze liczb wymiernych, a zbiór liczb wymiernych w zbiorze liczb rzeczywistych.

JAK OKREŚLIĆ, KTÓRE ELEMENTY NALEŻĄ DO DANEGO ZBIORU?

Zapamiętaj symbole!

R – zbiór wszystkich liczb rzeczywistych

IW – zbiór liczb niewymiernych

W – zbiór liczb wymiernych

C – zbiór liczb całkowitych

N – zbiór liczb naturalnych

Spójrz na przykład!

Niech zbiór A będzie zbiorem

- liczb całkowitych,
- większych od -8,
- będących wielokrotnością liczby 7.

Na tej podstawie możemy jasno określić, które z przykładowych elementów będą do niego należały.

Zaczynamy:

- Pies – nie, bo nie jest liczbą!
- -123,8 – nie, bo jest mniejsze od -8 i na dodatek nie jest całkowite!
- 5 – też nie, bo nie jest wielokrotnością liczby 7!
- 28 – tak, bo spełnia wszystkie trzy warunki!

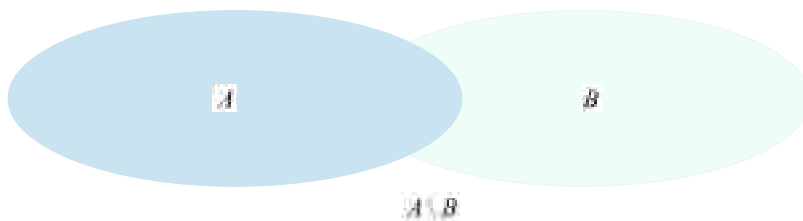
DZIAŁANIA NA ZBIORACH

Zbiory, podobnie jak liczby, możesz dodawać, odejmować lub mnożyć.

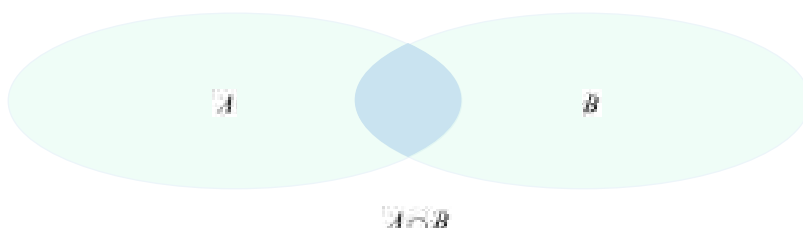
Suma zbiorów A i B to zbiór tych elementów, które należą do zbioru A lub B. Zapamiętaj symbol: $A \cup B$ to suma zbiorów A i B.

Różnica zbiorów A i B to zbiór elementów, które należą do zbioru A i nie należą do zbioru B. Zapamiętaj symbol: $A \setminus B$ to różnica zbiorów A i B.

Iloczyn zbiorów A i B to zbiór elementów, które należą jednocześnie do zbioru A i do zbioru B. Zapamiętaj symbol: $A \cap B$ to iloczyn zbiorów A i B, czyli ich część wspólna.

Zapamiętaj symbole!

suma zbiorów: \cup

różnica zbiorów: \setminus

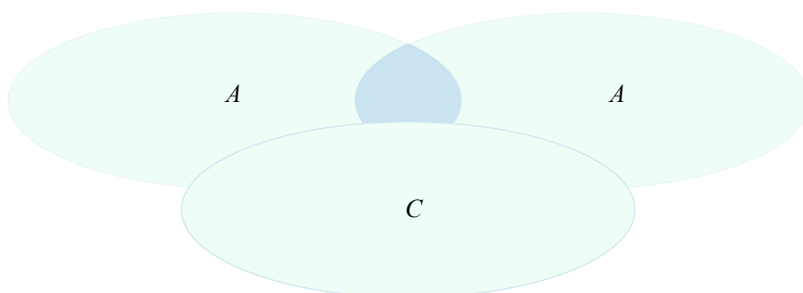
część wspólna: \cap

$A \subseteq B$ – zbiór A zawiera się w zbiorze B, czyli A jest podzbiorem zbioru B.

Możesz też wykonywać działania złożone, na przykład: $(A \cap B) \setminus C$.

Co to znaczy?

Od części wspólnej zbiorów A i B trzeba odjąć zbiór C. Tak będzie wyglądał rysunek!

CZYM JEST PRZEDZIAŁ LICZBOWY?

Przedział liczbowy to nic innego jak zbiór liczb. A teraz ważne definicje:

- **Przedział liczbowy otwarty** $(a; b)$ to zbiór wszystkich liczb rzeczywistych mniejszych od b i jednocześnie większych od a . Czyli liczby a i b do niego nie należą. Jakiś przykład? Przedział $(3; 7)$ to zbiór wszystkich liczb, które są mniejsze od 7, ale większe od 3. Oto 10 przykładowych liczb należących do tego przedziału: $\frac{1}{10000}$, 4 , $4\frac{1}{2}$, $\sqrt{1}$, 5 , $5\frac{1}{2}$, $5\frac{9}{11}$, 7 , $7\frac{999}{1000}$.

- **Przedział liczbowy domknięty** $[a; b]$ to zbiór wszystkich liczb rzeczywistych nie większych od b i jednocześnie nie mniejszych od a . Czyli liczby a i b należą do tego przedziału. Na przykład: jeśli do przedziału otwartego $(3; 7)$ dodamy zbiór dwuelementowy $\{3; 7\}$, to otrzymamy przedział domknięty: $[3; 7]$.

NIEODMINNE CZĘŚCI MOWY CZ. II

PRZYSŁÓWEK

Przysłówek odpowiada na pytania:

- **jak?** (*wysoko*)
- **gdzie?** (*blisko*)
- **kiedy?** (*wczoraj*)

funkcja

1. określa cechy czynności (łączy się z czasownikiem)

- jak?** – *skacze wysoko*,
gdzie? – *mieszka blisko*,
kiedy? – *odwiedził mnie wczoraj*

2. określa cechy innych cech (łączy się z przymiotnikiem i innym przysłówkiem)

- *niezwykle piękny*
 – *bardzo ładnie*

3. określa okoliczności, np. czas, miejsce

4. określa sposób robienia czegoś, wykonania jakiejś czynności, np. gdy mówimy, że

Tomek napisał wypracowanie.

możemy określić jak napisał, np. *szybko*, *starannie*, – te wyrazy są przysłówkami.

POCHODZENIE PRZYSŁÓWKÓW

Najczęściej przysłówki powstają od przymiotników, np.

ładny – **ładnie**,
wesoły – **wesoło**,
miły – **miło**,
bliski – **blisko**,
szybki – **szybko**.

Pamiętaj!

Są też przysłówki, które nie pochodzą od przymiotników i nie stopniują się.
całkiem, wczoraj, zawsze, jutro, wszędzie, tylko.

Uwaga!

Na pytania *gdzie?*, *kiedy?* odpowiadają także **wyrażenia przyimkowe**, np. *w domu, w szkole, na stole, za tydzień, za miesiąc*, które nie są przysłówkami, ponieważ wyrażenie przyimkowe składa się z przyimka (*w, za, na*) i rzeczownika (*dom, szkoła, tydzień, miesiąc*).

Uwaga!

Przysłówki pochodzące od przymiotników (*ładny* – **ładnie**, *miły* – **miło**, *piękny* – **pięknie**, *cichy* – **cicho**) podlegają stopniowaniu: *pięknie* – *piękniej* – *najpiękniej*
 Przysłówki utworzone do innych części mowy nie stopniują się (*wczoraj, zawsze, wszędzie, jutro*).

Stopniowanie przysłówek

Przysłówki pochodzące od przymiotników – tak jak przymiotniki – stopniują się, czyli pokazują różne natężenie danej cechy.

stopień	Stopniowanie regularne	stopniowanie nieregularne	stopniowanie opisowe
równy	<i>wesoło</i>	<i>źle</i>	<i>starannie</i>
wyższy	<i>weselej</i>	<i>gorzej</i>	<i>mniej (bardziej) starannie</i>
najwyższy	<i>najweselej</i>	<i>najgorzej</i>	<i>najmniej (najbardziej) starannie</i>

PRZYIMEK

Funkcja

- nazywanie zależności między częściami mowy, np. *piłka może być:*

nad (siatką)
za (siatką)
przy (siatce)
przed (siatką)
pod (siatką)
obok (siatki)
w (siatce)

Ze względu na budowę wyróżniamy przyimki:

proste: *z, po, na, do, w, przed, za, koło, nad, od, o, dla, bez, przy*
złożone: *zza, znad, sponad, spomiędzy, spoza, poprzez, pośród*

Uwaga!

Przyimki złożone z dwóch przyimków piszemy zawsze łącznie.

Podpowiedź!

Pisownia początkowego *z-*, *s-* w przyimkach złożonych jest zawsze zgodna z wymową, np. *znad, spod*

Zapamiętaj!

Przyimki w połączeniu z:

- rzeczownikami (*w domu*),
 - zaimkami (*na siebie*),
 - innymi częściami mowy odmieniającymi się przez przypadki (*na dobre*)
- tworzą **wyrażenia przyimkowe**.

Pamiętaj!

To przyimek narzuca innym częściom mowy formę przypadku;

- **w czym?** (Ms.) – *w domu*,
- **na kogo?** (B) – *na siebie*,
- **na co?** (B.) – *na dobre*

WYKRZYKNIK

Funkcja

- uwydatnianie emocji i woli mówiącego

ojej! aj! ach! och! hej! hop! hura! hi, hi!
hejże! halo!

Hura! *Dostałem szóstkę!*

Ojej, *zbilem szklankę!*

- Wykrzyknika możesz też użyć, gdy chcesz kogoś zawołać, np. **Hej,** *Tomek! Chodź do nas!*

- Wykrzykniki naśladują odgłosy instrumentów i różnych zjawisk przyrody, np.

bim-bam – to odgłos dzwonu,
tra ta ta ta – to odgłos trąbki,

kap, kap – to odgłos padającego deszczu,

hau, bęc, plum,

ćwir, ćwir;

stuk-puk;

szur, szur,

hi, hi, ho, ho, fuj, fe, brr, eee...,

bęc, trach, brzdęk, cii, pst, wio, chlup, puk.

Zapamiętaj!

Wykrzykniki oddzielamy od innych wyrazów w zdaniu albo przecinkiem, albo znakiem wykrzyknika, np.:

Hura, jadę na obóz.

Hura! Jadę na obóz.

SPÓJNIK

Funkcja

- spajanie wyrazów lub zdań, np.

Kasia i Marysia, Będę pisał i liczył.

Kupię lody albo gofry.

Pójdę na spacer, ale nie wybiorę się do kina.

Przykłady spójników:

i, oraz, ale, a, ani, lecz, jednak, zaś, albo, że, więc, bo, dlatego,

czyli, zatem, żeby, aby, by, jeśli, jeżeli, chociaż, gdyby, ponieważ, gdyż, aż, jak, ni, bądź, tudzież, niż

Zapamiętaj!

Przecinka nie stawiamy przed spójnikami:

i, oraz, albo, lub, ni, ani, bądź, tudzież

(chyba że któryś z tych spójników powtarza się, np.

Lubię i lody, i gofry, i owoce).

HISTORIA – TEST

XVI wiek

Wielkie odkrycia geograficzne

1. Połącz pojęcie z jego definicją.

A. astrolabium, B. kompas, C. log

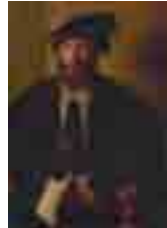
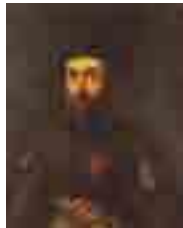
1. Przyrząd do pomiaru prędkości płynącego statku.
2. Przyrząd do nawigacji według położenia gwiazd.
3. Przyrząd nawigacyjny służący do wyznaczania bieżącego kierunku południka magnetycznego.

2. Podkreśl przyczyny podejmowania wypraw odkrywczych:

- A. Wybudowanie karaweli przez Portugalczyków.
- B. Odkrycie w średniowieczu map Ptolemeusza.
- C. Legendy o bogactwach Ameryki.
- D. Chęć odkrycia drogi lądowej na zachód Europy.
- E. Chęć odkrycia nowej drogi morskiej do Indii i Chin.

3. Podpisz portrety wielkich odkrywców:

Amerigo Vespucci....., Vasco da Gama.....,
Krzysztof Kolumb....., Ferdynand Magellan.....

A. B. C. D.

4. Przyporządkuj odkrywcom narodowość oraz zasługi.

Włoch, Hiszpan, Portugalczyk

1. Krzysztof Kolumb
2. Vasco da Gama
3. Ferdynand Magellan
4. Amerigo Vespucci

- A. Dopłynięcie do Indii.
- B. Opłynięcie Ziemi.
- C. Nazwa jednego z kontynentów.
- D. Odkrycie Ameryki.

Konsekwencje wielkich odkryć geograficznych

1. Uzupełnij tabelę.

Tenochtitlan, krwawe ofiary składane bóstwom, monumentalna architektura, świątynie w formie piramid schodkowych, Słońce – stwórca i główne bóstwo, mistrzowie kamienia, hodowla lam, alpag, kamienne boiska do gry w piłkę, pismo, znakomici matematycy, astronomowie, rolnictwo, Grecy Nowego Świata, bogate wyroby rzemiosła, „pływające ogrody”, ceramika zdobiona inkrustacjami i malowidłami

Majowie	Aztekowie	Inkowie

2. Uzupełnij luki, dostosowując formy wyrazów.

Afryka, Anglia, Hiszpania, Francja i Holandia, Portugalia, Nowy Świat, czarny niewolnik

Na podbitych terenach (a).....najpierw (b) i (c)....., a później (d)..
.....oraz (e).....zakładali kolonie.

Podstawową siłą roboczą na plantacjach trzciny cukrowej i bawełny stanowili (f).....
..... sprowadzani w nieludzkich warunkach z (g).....

3. Wymień 5 skutków wielkich odkryć geograficznych. Uwzględnij konsekwencje odkryć dla Starego i Nowego Świata.

Stary Świat

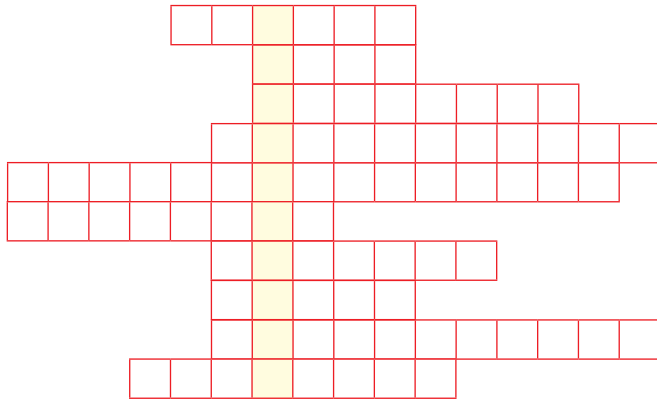
Nowy Świat

-
-
-
-
-

-
-
-

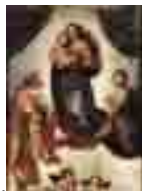
Kultura odrodzenia we Włoszech

1. Rozwiąż krzyżówkę.

1. Kolebka epoki odrodzenia.
2. Wynaleziony przez Gutenberga.
3. Inna nazwa odrodzenia.
4. Okres w dziejach kultury europejskiej zapoczątkowany przez odrodzenie.
5. „Człowiek renesansu” – wszechstronnie utalentowany malarz, rzeźbiarz, architekt, inżynier, medyk żyjący na przełomie XV/XVI wieku.
6. Prąd umysłowy i kulturalny skupiony na życiu duchowym i społecznym człowieka.
7. Zamożny opiekun artystów, uczonych.
8. Epoka, do której nawiązywali twórcy odrodzenia.
9. Projektant kopuły Bazyliki św. Piotra na Watykanie.
10. Twórca teorii heliocentrycznej.

2. Do poniższych dzieł dobierz tytuły i nazwiska twórców.

A.	B.	C.	D.	E.	F.
1. Stworzenie Ewy.....,	2. Mona Lisa.....,				
3. Pieta watykańska.....,	4. Dama z gronostajem.....,				
5. Madonna ze szczygłem.....,	6. Madonny Sykstyńska				

Leonardo da Vinci,

Michał Anioł,

Rafael Santi

Renesans w Europie

1. Zaznacz P (Prawda) lub F (Fałsz).

	P	F
a) Renesans w Europie trwał od I poł. XIV wieku do II poł. XVII wieku.		
b) Jan Gutenberg w 1450 roku wynalazł prasę drukarską oraz aparat do odlewania czcionek.		
c) Erazm z Rotterdamu - „obywatel świata” to jeden z najwybitniejszych humanistów epoki renesansu.		
d) W dziele <i>Pochwała głupoty</i> Erazm z Rotterdamu ostro potępiał nietolerancje wobec chrześcijan.		
e) Anglik Tomasz Morus jest autorem <i>Utopii</i> , w której opisuje idealny ustrój państwowy na wyspie „Nigdzie”		
f) Mikołaj Kopernik – twórca teorii heliocentrycznej opublikował swoje odkrycie w dziele „O obrotach sfer niebieskich”, które ukazało się drukiem 300 lat po jego śmierci.		

Reformacja i kontrreformacja

1. Połącz pojęcie z jego wyjaśnieniem.

A. reformacja	B. odpust
C. kontrreformacja	D. inkwizycja

1. przejście przez władzę świecką własności kościelnej lub uprawnień władzy kościelnej
2. odpuszczenie kary za grzechy przeszłe, obecne i przyszłe, w tym pośmiertne (w czyśćcu) w zamian za opłaty pieniężne
3. ruch religijno-polityczny, który spowodował rozbięcie chrześcijaństwa zachodniego
4. ruch religijny, polityczny i kulturalny, którego celem było przeciwstawienie się reformacji
5. sądy kościelne ścigające i karzące odstępców od wiary

2. Uzupełnij notki encyklopedyczne o pojęcia.

A. – twórca Marcin Luter, Niemcy; początek – 1517 r., Wittenberga – 95 тез o odpustach; przyczyna – protest przeciwko sprzedaży odpustów; założenia – sekularyzacja, tłumaczenie *Biblii* na język narodowy, zniesienie celibatu, podważenie prymatu papieża, zniesienie uprzywilejowanej pozycji kapłanów, ograniczenie kultu świętych, odrzucenie sakramentów z wyjątkiem chrztu i komunii; skutek – 1555 rok – pokój religijny podpisany w Augsburgu.

B. – twórca – Jan Kalwin, Francuz; miejsce działania – szwajcarska Genewa; założenia – odrzucenie władzy papieskiej, zniesienie urzędów biskupów, *Biblia* – jedyne źródło wiary, teoria predestynacji, sumienna praca zgodna z talentem zesłanym przez Boga, bezwzględne przestrzeganie nakazów religijnych, nietolerancja wobec przeciwników religijnych, zniesienie celibatu, odrzucenie kultu świętych, odrzucenie sakramentów z wyjątkiem chrztu i komunii.

C. – twórca – Henryk VIII, Anglia; przyczyna – odmowa papieża unieważnienia małżeństwa króla Anglii z Katarzyną Aragońską; początek – 1534 rok – ogłoszenie monarchy głową Kościoła; założenia – zachowanie większości katolickich obrzędów i ceremonii, utrzymanie hierarchii kościelnej z biskupami na czele, likwidacja zakonów, przejście dóbr kościelnych, zniesienie celibatu, zachowanie kultu świętych, sprawowanie liturgii w języku narodowym.

3. Przyporządkuj założenia odpowiednim wyznaniom.

odrzućenie chrztu dzieci, powrót do ideałów pierwszych chrześcijan, podważenie boskości Chrystusa, rezygnacja z kultu obrazów religijnych, pacyfizm, arianie, tolerancja religijna, rezygnacja z wnoszenia świątyń, odrzucenie dogmatu o Trójcy Świętej, rezygnacja z wnoszenia ołtarzy, powrót do prostoty życia pierwszych chrześcijan, odrzucenie przemocy w życiu społecznym

Anabaptyści	Antytrynitarze

4. Przeczytaj tekst i wykonaj związane z nim polecenia:

Trydenckie wyznanie wiary z 1564 roku (fragmenty)

Najochotniej uznają i przyjmują to, co Apostołowie i Kościół podają do wierzenia oraz wszystkie tegoż Kościoła zwyczaje i ustawy. Podobnie przyjmują Pismo św. według tego znaczenia, w jakim je pojmowała i pojmuje święta Matka Kościół, i do którego należy wydanie sądu o prawdziwym znaczeniu i wyjaśnianiu Pisma św. Nigdy nie będą go pojmował i wyjaśniał inaczej, jak zgodnie z jednomyślnym przekonaniem Ojców.

Wyznają także, że siedem jest w prawdziwym i właściwym tego słowa znaczeniu sakramentów Nowego Prawa, ustanowionych przez Pana naszego Jezusa Chrystusa dla zbawienia rodzaju ludzkiego, chociaż nie w tym sensie, by wszystkie były każdemu niezbędne. [...] Wyznają, że przynoszą one łaskę, z tym że chrztu, bierzmowania i kapłaństwa nie można powtarzać bez świętokradztwa [...].

Wierzę niezachwianie, że istnieje czyściec i że duszom tam zatrzymanym pomagać może wstawiennictwo wiernych. Wierzę również, że należy czcić i wzywać świętych, królujących razem z Chrystusem, którzy ofiarują za nas modlitwy swe Bogu i których relikwie trzeba czcić otaczać. [...] Uznają też, że Chrystus Pan udzielił Kościołowi władzy nadawania odpustów i że korzystanie z nich jest bardzo zbawienne dla wiernych.

Uznają święty, katolicki i apostolski Kościół Rzymski, Matkę i Mistrzynie wszystkich kościołów, a Rzymskiemu Biskupowi, następcy księcia Apostołów, błogosławionego Piotra, jako namiestnikowi Jezusa Chrystusa, ślubuję i przyrzekam prawdziwe posłuszeństwo.

Religie Wschodu i Zachodu. Wybór tekstów źródłowych, praca zbiorowa pod redakcją K. Bańka, Warszawa 1991, s. 295- 296.

A. Na podstawie powyższego tekstu wymień min. 5 postanowień soboru trydenckiego (1545–1563):

-
-
-
-
-

B. Wymień 5 postanowień soboru trydenckiego niewymienionych w powyższym tekście źródłowym.

-
-
-
-
-

5. Uzupełnij kwestionariusz poświęcony jezuitom.

Założyciel zakonu: (narodowość, imię, nazwisko)

Kolejne etapy życia:

- żołnierz,
- ranny,
- rekonwalescencja,
- przemiana duchowa,
- pustelnik,
- pielgrzymka do Ziemi Świętej,
- studia teologiczne,
- założenie zakonu jezuitów w 1534 roku w Paryżu

Inne nazwy zakonu:

-
-

Przyczyna powstania powyższych określeń:

-

Reguła zakonna sformułowana przez założyciela:

-

Główne kierunki działalności jezuitów:

-
-
-
-

ODPOWIEDZI

Wielkie odkrycia geograficzne

Odp. 1 A.2. , B. 3. , C. 1.

Odp. 2 A. B. E.

Odp. 3

- A. Krzysztof Kolumb
- B. Vasco da Gama
- C. Ferdynand Magellan
- D. Amerigo Vespucci

Odp. 4

- 1. Włoch D.
- 2. Portugalczyk A.
- 3. Portugalczyk B. 4. Włoch C.

Konsekwencje wielkich odkryć geograficznych

Odp. 1

Majowie	Aztekowie	Inkowie
świątynie w formie piramid schodkowych	Tenochtitlan	rolnictwo
kamienne boiska do gry w piłkę	krwawe ofiary składane bóstwom	hodowla lam, alpag
udoskonalenie pisma hieroglificznego	monumentalna architektura	ceramika zdobiona inkrustacjami i malowidłami
znakomici matematycy, astronomowie	bogate wyroby rzemiosła	Słońce – stwórca i główne bóstwo
Grecy Nowego Świata	„pływające ogrody”	mistrzowie kamienia

Odp. 2

a) Nowego Świata (b) Hiszpanie, (c) Portugalczycy, (d) Anglicy, (e) Francuzi i Holendrzy, (f) czarni niewolnicy, (g) Afryki.

Odp. 3

Stary Świat

- stworzenie kolonii w Ameryce, południowo-wschodniej Azji,
- poszerzenie rynków zbytu dla europejskich produktów,
- import surowców do Europy (srebro, złoto),
- import towarów kolonialnych (kakao, kukurydza, tytoń, ananasy, ziemniaki),
- rozwój Europy Zachodniej.

Nowy Świat

- napływ Europejczyków – kupców, osadników, wojskowych, żeglarzy,
- chrystianizacja prowadzona przez misjonarzy,
- powstanie kultury Ameryki Łacińskiej.

Kultura odrodzenia we Włoszech

Odp. 1

- 1. Włochy
- 2. druk
- 3. renesans
- 4. nowożytność
- 5. Leonardo da Vinci
- 6. humanizm
- 7. mecenas
- 8. antyk
- 9. Michał Anioł
- 10. Kopernik

Odp. 2

- A. – 2. i E. – 4. – Leonardo da Vinci
- B. – 1. i F. – 3. – Michał Anioł,
- C. – 6. i D. – 5. – Rafael Santi

Renesans w Europie

Odp. 1

a) - F, b) - P, c) - P, d) - F, e) - P, f) - F

Reformacja i kontrreformacja

Odp. 1

A. - 3, B. - 2., C. - 4., D. - 5.

Odp. 2

A. luteranizm, B. kalwinizm, C. anglikanizm

Odp. 3

Anabaptyści	Antytrynitarze
odrzućcie chrztu dzieci	odrzućcie dogmatu o Trójcy Świętej
powrót do ideałów pierwszych chrześcijan	podważanie boskości Chrystusa
powrót do prostoty życia pierwszych chrześcijan	odrzućcie przemocy w życiu społecznym
rezygnacja z kultu obrazów religijnych	pacyfizm
rezygnacja z wnoszenia ołtarzy	tolerancja religijna
rezygnacja z wnoszenia świątyń	arianie

Odp. 4

A.

- uznanie łacińskiego tłumaczenia *Biblii* za podstawę nauczania wiary katolickiej,
- utrzymanie siedmiu sakramentów świętych,
- sakramentami, które można przyjąć tylko raz w życiu są chrzest, bierzmowanie i kapłaństwo,
- utrzymanie prawdy o obcowaniu świętych (pomoc duszom czyścicowym),
- utrzymanie kultu świętych,
- utrzymanie przekonania o mocy odpuszczania grzechów dzięki nabywaniu odpustów,
- posłuszeństwo papieżowi.

B.

- wprowadzenie nakazu noszenia jednolitych sutann,
- obowiązek stałego przebywania proboszczów w parafiach, biskupów - w diecezjach,
- zakładanie seminariów duchownych w celu zapewnienia lepszego wykształcenia księżom,
- utrzymanie odprawiania nabożeństw po łacinie,
- opracowanie Indeksu ksiąg zakazanych.

Odp. 5

Założyciel zakonu: Hiszpan Ignacy Loyola

Inne nazwy zakonu:

- „żołnierze Boga”,
- „armia papieża”

Przyczyna powstania powyższych określeń:

- ślub posłuszeństwa składany papieżowi

Reguła zakonna sformułowana przez założyciela:

... *trzeba być zawsze gotowym wierzyć, że to, co ja widzę jako białe, jest czarne, jeśli tak to określił Kościół.*

Główne kierunki działalności jezuitów:

- nawracanie na katolicyzm,
- zakładanie katolickich szkół średnich,
- zakładanie katolickich uczelni wyższych.

Move up!

ROZKAZ, POLECENIE, PROŚBA

Sugestie, porady i oferty można zaserwować komuś na sto rozmaitych sposobów. Oto niektóre z nich.

Zwroty najbardziej bezpośrednie i najmniej uprzejme.

Move up.

Rusz się.

Stop talking!

Przestań gadać!

Stop making a nuisance of yourself!

Przestać być utrapieniem dla innych!

Go on talking!

Mów dalej.

Go away.

Idź sobie.

Do wydawania rozkazów bardzo pomocne jest słówko **let**.

Let's hurry then. – Pośpieszmy się więc.

Let's play chess, shall we? – zagrajmy w szachy dobrze?

Let me try – pozwólcie mi spróbować.

Let her come in. – niech wejdzie.

Let him do it. – niech to zrobi.

Let them go to London. – niech jadą do Londynu.

I zaprzeczony rozkaz:

Don't touch anything! – Niczego nie ruszaj!

Don't let him come here. – niech on tutaj nie przychodzi

Don't let them go away – niech oni nie wyjeżdżają

Don't let them worry. – niech się nie martwią

Don't let her smoke cigarette. – niech nie pali papierosów

Don't let us open the window. – nie otwierajmy okna

O wiele łagodniej zabrzmiał nasz przekaz skierowany do drugiej osoby, aby coś zrobiła, jeśli użyjemy zwrotów:

Leave the light on, will you?

Czy możesz zostawić światło włączone?

Make me a cup of tea, will you?

Czy możesz mi zrobić filiżankę herbaty?

Open the window, will you, please.

Zechciej proszę zamknąć okno,

Please ask him to ring me up again later.

Proszę, poproś go, aby zadzwonił do mnie później.

Can you stand up, please.

Czy możesz wstać, proszę?

Could you speak up, please.

Czy mógłbyś mówić głośniej?

Would you sit down now.

Czy zechciałbyś teraz usiąść?

Will you shut up.

Czy zamkniesz się...?

Wszystkie powyższe angielskie zdania (no, może z wyjątkiem ostatniego) to przykłady grzecznych prośb. Są stosunkowo uprzejme dzięki zastosowaniu czasowników modalnych: **will, would, can, could, may, might**. Dodatkowo grzeczności dodaje im dołączone na końcu magiczne słowo **please**.

Jeśli chcemy być wyjątkowo mili i uprzejmi możemy zastosować któryś z tych wymyślnych zdań:

Will you be kind enough to buy me a drink?

Czy będziesz tak uprzejmy i postawisz mi drinka?

Would you be so kind as to come to work on time, please.

Zechce pani być tak dobra i przychodzić do pracy na czas, proszę?

Would you be so kind as to brew some tea?

Czy byłbyś tak uprzejmy i zaparzył herbatę?

Will you, please, get up and hand me this pencil?

Czy możesz, proszę, wstać i podać mi ten ołówek?

Pewną modyfikacją w kierunku większej uprzejmości zawsze jest sformułowanie powyższych zdań w postaci pytań:

Do you think you can bring me some tea?

Czy myślisz, że możesz przynieść mi herbatki?

Do you think you could open the window?

Czy myślisz, że mógłbyś otworzyć okno?

To stary trik: pytamy o opinię, zdanie drugiej osoby, mając cały czas w zamyśle polecenie, rozkaz – ale jak uprzejmie to brzmi: *czy myślisz, co myślisz, jak uważasz...*

Możemy również wyrazić nasze przekonanie co do zdolności i chęci wykonania pewnej czynności przez kogoś drugiego:

I suppose you can clean the tables.

Myszę, że możesz zetrzeć ze stołu.

I guess you could wash up, too.

Pewnie mógłbyś też pozmywać.

I think you may cook supper.

Zapewne możesz przygotować kolację.

I think you should become more punctual.

Sądzę, że powinna pani być bardziej punktualna.

I reckon you might bring some wine.

I pewnie mógłbyś przynieść wino.

Tym razem gramy na cudzej próżności: jesteś tak zdolny, silny, inteligentny, przystojny i co tam jeszcze, że na pewno potrafisz, zechcesz, będziesz w stanie zrobić dla mnie, bądź i za mnie to czy owo głupstewko.

Zapamiętaj też zawiałą w formie i treści strukturę **Do you mind...** i **Would you mind...**:

Do you mind shutting up?

Czy nie ma Pan nic przeciwko temu, żeby się zamknąć?

Would you mind flushing the toilet?

Czy nie miałby Pan nic przeciwko spuszczeniu wody w toalecie?

Do you mind not singing for a moment?

Czy nie ma Pani nic przeciwko temu, by przez chwilę nie śpiewać?

Would you mind not dancing as well?

A czy miałaby Pani coś przeciwko temu, by przestać też tańczyć?

Wouldn't you mind stopping for a while and giving me this book?

Czy nie mógłbyś przestać przez chwilę i podać mi tę książkę?

Prośbę lub polecenie możemy zasugerować poprzez pytanie. Na przykład koleżankę na napisanie za nas referatu, możemy przy- pochlebić się mówiąc:

Why don't you write that paper? You are so intelligent.

Czemu ty nie napiszesz tego referatu? Jesteś taka inteligentna.

Chcąc wmanewrować brata w upranie za jednym zamachem swo- ich i naszych skarpetek, zapodamy:

Why not wash my socks, too? It's always easier when you have more of those...

Czemu miałbyś nie uprać i moich skarpetek? Zawsze łatwiej się pierze, gdy jest ich więcej...

Usiłując sprawić, by znowu siostra wyręczyła nas w wyprowa- dzaniu psa na spacer, walimy:

Listen, what about walking the dog? Rain is really good for your complexion.

Co powiesz na spacer z psem? Deszcz tak dobrze ci robi na cerę.

Wreszcie, nakłaniając rodziców na kupno nowego roweru, po- prosimy:

Hey, how about getting me a new BMX? I've had the old one for almost three months now.

Co powiecie na pomysł kupienia mi nowego BMXa? Przecież ten stary ma już prawie trzy miesiące.

Jeśli prośby nie skutkują, możemy posunąć się do lekkiej perswa- zji i zawołanych gróźb, ot, choćby i w takiej formie:

You'd better feed the cat... or I'll have to do it.

Lepiej nakarm kota... albo ja będę zmuszony to zrobić.

Wyrażenie **you'd better** to skrócona wersja **you had better** – do zastosowania oczywiście dla wszystkich osób liczby pojedyn- czej i mnogiej. Po wyrażeniu mamy zawsze podstawową formę czasownika (bezokolicznik bez **to**). Jeszcze parę przykładów:

You'd better make the beds.

Lepiej pościel łóżka.

Sue'd better go home.

Lepiej będzie, jak Zuzia pójdzie już do domu.

We'd better scram.

Lepiej spływajmy.

Ale co z naszą perswazją? Idźmy dalej:

You really should lend me this book.

Naprawdę powinnaś pożyczyć mi książkę.

You ought to smile a bit more.

Powinnaś się nieco więcej uśmiechać.

Gdy prosimy kogoś lub sugerujemy zrobienie czegoś mo- żemy użyć zdań z question tags:

- Po prośbie wypowiedzianej w trybie rozkazującym użyje- my **can you** lub **could you** jako question tag, np.

Open the window, can you? = *Open the window, please.*

Otwórz okno, proszę.

Pass me that book, could you? – *Podaj mi tę książkę, proszę.*

- Po **don't**... użyjesz **will you?**, np.

Don't feed my cat, will you? – *Nie karm mojego kota, proszę.*

- Po **let's**... użyjesz **shall we?**, np.

Let's go home, shall we? – *Chodźmy do domu, dobrze?*

Te czasowniki modalne – **should** i **ought to** – wyrażają obowiąz- zek, obligację, powinność. W znaczeniu nie różnią się specjal- nie niczym, tyle, że trzeba pamiętać o formie następującego po nich czasownika:

You should do it. (forma bez *to*) ale:

You ought to do it. (forma poprzedzona przez *to*).

Inny czasownik modalny, **must**, określa nakaz, a jego negacja – **mustn't** – stanowczy zakaz. I tak:

You must go and see that film.

Musisz pójść na ten film.

You must visit me tomorrow.

Musisz mnie jutro odwiedzić.

You mustn't smoke here.

Nie wolno tu palić.

You mustn't steal.

Nie wolno kraść.

Wszystkie zdania są bardzo stanowcze i wymowne – musisz, nie wolno ci, bo tak mówię i już!

Grzeczniej wyrazimy zakaz mówiąc:

Please, don't put your feet on the table.

Proszę, nie kładź nóg na stole...

Try not to be late next time.

Następnym razem spróbuj się nie spóźniać.

Nie ma tu już tak definitywnego nakazu czy zakazu, jak w zda- niach z **must** – tym razem nasza wypowiedź to raczej sugestia, podsunęta myśl, delikatna propozycja.

Kolejnym wyjściem skutecznym w namawianiu znajomych na czynność, której są raczej niechętni, jest udać solidaryzowanie się z naszą potencjalną ofiarą i dać jej dobrą, koleżeńską radę, stawiając się w jej sytuacji:

If I were you, I would carry her suitcase.

Na twoim miejscu poniośł bym jej walizkę.

If I were in your shoes, I'd buy some beer.

Gdybym był w twojej sytuacji, kupiłbym piwo.

I would appreciate it if you were late less often.

Doceniłbym to, gdybyś rzadziej się spóźniał.

Chcę zostać...

geografem

GEOGRAF

Geograf zajmuje się badaniem i opisem zjawisk zachodzących w środowisku geograficznym. Bada lodowce, wulkany, jaskinie, głębiny mórz, atmosferę, zjawiska górotwórcze i trzęsienia ziemi. Ze względu na bardzo szeroki zakres badanych przez geografa składników środowiska przyrodniczego, istnieje konieczność wąskiej specjalizacji w poszczególnych obszarach wiedzy.

Chcąc pracować w tym zawodzie możesz specjalizować się np. w

- geografii fizycznej,
- geografii społeczno-ekonomicznej,
- geografii turystyki,
- geografii czwartorzędu,
- hydrologii,
- glaciologii,
- kartografii.

Jacy ludzie studiują na geografii?

Geografia to studia dla podróżników, którzy często decydują się na szalone wyprawy np. do Afryki, mając zaledwie 100 dolarów w kieszeni. Nieważne dla nich, w jakich warunkach będą mieszkać. Najważniejsze jest to, że coś zobaczą.

PREDYSPOZYCJE

- To studia i praca dla ludzi z duszą podróżnika, lubiących przestrzeń i dziką przyrodę.
- Zainteresowanie i ciekawość świata, otwartość i komunikatywność to niezbędne cechy, aby dobrze czuć się na tym kierunku.
- Geograf, podobnie jak inni specjaliści pracujący w terenie, powinien posiadać umiejętność nawiązywania kontaktu z ludźmi i pracy zespołowej.
- Ważnymi cechami, jak w wielu dyscyplinach naukowych, są spostrzegawczość, systematyczność, skrupulatność, umiejętność logicznego myślenia i wyciągania wniosków.
- Przydaje się dobra kondycja fizyczna, ponieważ wiele pracy wykonuje się w terenie.

INWESTYCJE W LICEUM

- Zainwestuj w ponadprogramową wiedzę z geografii. Mniej będziesz mieć pracy na studiach, zwłaszcza na pierwszym roku.
- Opatrz się z atlasem geograficznym. Jest to podstawowe narzędzie pracy studenta. Aby nie było to nudne, pomyśl, że planujesz sobie kolejną egzotyczną eskapadę.
- Nie możesz zaniedbać matematyki. Jest nieodzowna w pracy geografa.
- Trzeci ważny przedmiot to język obcy. Bardzo się przyda podczas Twoich zagranicznych wypraw.
- Rozwijaj swoje zainteresowania oglądając programy podróżnicze National Geographic, zaprenumeruj miesięczniki „Podróże” i „Voyage”.
- Wciągnij w rozwijanie swoich pasji Internet. Znajdziesz tam mnóstwo zdjęć i informacji.
- Cennym doświadczeniem byłoby zorganizowanie wakacyjnej wyprawy, na początek najlepiej w Tatry lub Sudety. Oczywiście z plecakiem a nie biurem podróży.
- Również zwykłą rowerową eskapadę za miasto można wykorzystać na poszerzenie swoich geograficznych zainteresowań.
- Dbaj o kondycję fizyczną. Będzie konieczna podczas wielodniowych ćwiczeń i praktyk terenowych.

Na studiach

Częste wyjazdy, również wakacyjne, powodują, że więź między studentami a profesorami jest znacznie silniejsza niż w innych wydziałach. Również studenci między sobą znają się bardzo dobrze, są zgrani.

STUDIA

- Na zajęciach z kartografii i topografii nauczysz się rysować mapy, a na wykładach z **meteorologii i klimatologii** poznasz całe spektrum zagadnień związanych z pogodą i klimatem.
- **Na geologii** poznasz całą, skomplikowaną historię Ziemi oraz dziesiątki zjawisk, które rządzą jej budową, dowiesz się jak i dlaczego przemieszczają się kontynenty, jak powstają góry, lodowce i moreny.
- Na ćwiczeniach będziesz badał właściwości skał i minerałów, krusząc i mieląc je, oglądając pod mikroskopem i polewając kwasem.
- **Geomorfologia** odkryje przed Tobą tajemnice tworzenia rzeźby terenu, natomiast po **hydrologii** będziesz ekspertem od rzek, jezior i źródeł.
- Po **geografii fizycznej Polski** będziesz miał calutką mapę Polski wrytą w pamięci, bezbłędnie wskażesz na mapie Beskid Mały, Beskid Wyspowy czy Pojezierze Drawskie.
- Na wyższych latach czekają Cię zajęcia z geografii przemysłu, glaciologii, ochrony środowiska, geografii regionalnej, zaludnienia i osadnictwa, rolnictwa, turystyki, geoekologii i kształtowania krajobrazu, klimatologii i ochrony atmosfery...
- Na trzecim roku po zaliczeniu przedmiotów z pedagogiki, psychologii, metodyki oraz praktyki w szkole zdobędziesz kwalifikacje nauczycielskie.

PRAKTYKI

Specyfiką i atrakcją geografii są ćwiczenia i praktyki terenowe, na które studenci wyjeżdżają kilka razy do roku w różne regiony Polski. Najczęściej odbywają się w górach – Tatrach lub Sudetach, ale także na Pomorzu i Mazurach.

- Na ćwiczeniach z geologii studenci poznają skały i wykonują profile ich ułożeń.
- Na ćwiczeniach z kartografii tworzą mapy terenu.
- Podczas praktyk z meteorologii zbierają opady, mierzą temperatury, ciśnienie oraz wilgotność powietrza.
- Praktyki z gleboznawstwa polegają na rysowaniu profilów gleb.
- Celem ćwiczeń z topografii jest nauczenie sporządzania szkiców terenowych i mapy sytuacyjno-wysokościowej niewielkiego wycinka obszaru.
- Podczas zajęć z geografii społeczno-ekonomicznej, przeprowadza się ankiety i bada np. strukturę zatrudnienia na danym terenie.

SPECYFIKA KIERUNKU

Studenci tego kierunku często podróżują po świecie, włączają się po miejscach gdzie diabeł mówi dobranoc. Wyjeżdżają na Syberię, do Mongolii, Chin, obowiązkowo prawie zaliczają Indie, co odważniejsi ruszają do Afryki albo Ameryki Południowej. Tak daleko, na ile wystarczy im pieniędzy na bilet lotniczy.

PERSPEKTYWY PRACY

Studia geograficzne przygotowują do pracy:

- w szkole, jako nauczyciela geografii;
- w administracji rządowej i samorządowej
 - w instytucjach zajmujących się ochroną przyrody,
 - w instytucjach zajmujących się oceną środowiska przyrodniczego dla potrzeb gospodarczych,
 - w instytucjach zajmujących się prognozowaniem meteorologicznym i hydrologicznym;
 - w instytucjach planowania regionalnego i przestrzennego;
- w biurach turystycznych (jako piloci, przewodnicy, rezydenci, pracownicy biur podróży);
- w wydawnictwach kartograficznych, naukowych i popularnych.
- Ci najbardziej ambitni pozostają na uczelni lub trafiają do niezliczonych instytucji badawczo-naukowych.

Studia na geografii przygotowują, natomiast nie gwarantują pracy. Ofert, które mogłyby zaspokoić rozbudzone zainteresowania, nie jest dużo. Dlatego absolwenci załapują się do pracy w biurach, administracji, ubezpieczeniach i w bankach.

Inne przedmioty

- matematyka ze statystyką,
- wstęp do geografii,
- podstawy ekonomii,
- geografia społeczna,
- zastosowanie informatyki w geografii,
- elementy astronomii w geografii,
- matematyka ze statystyką,
- zastosowania informatyki w geografii.

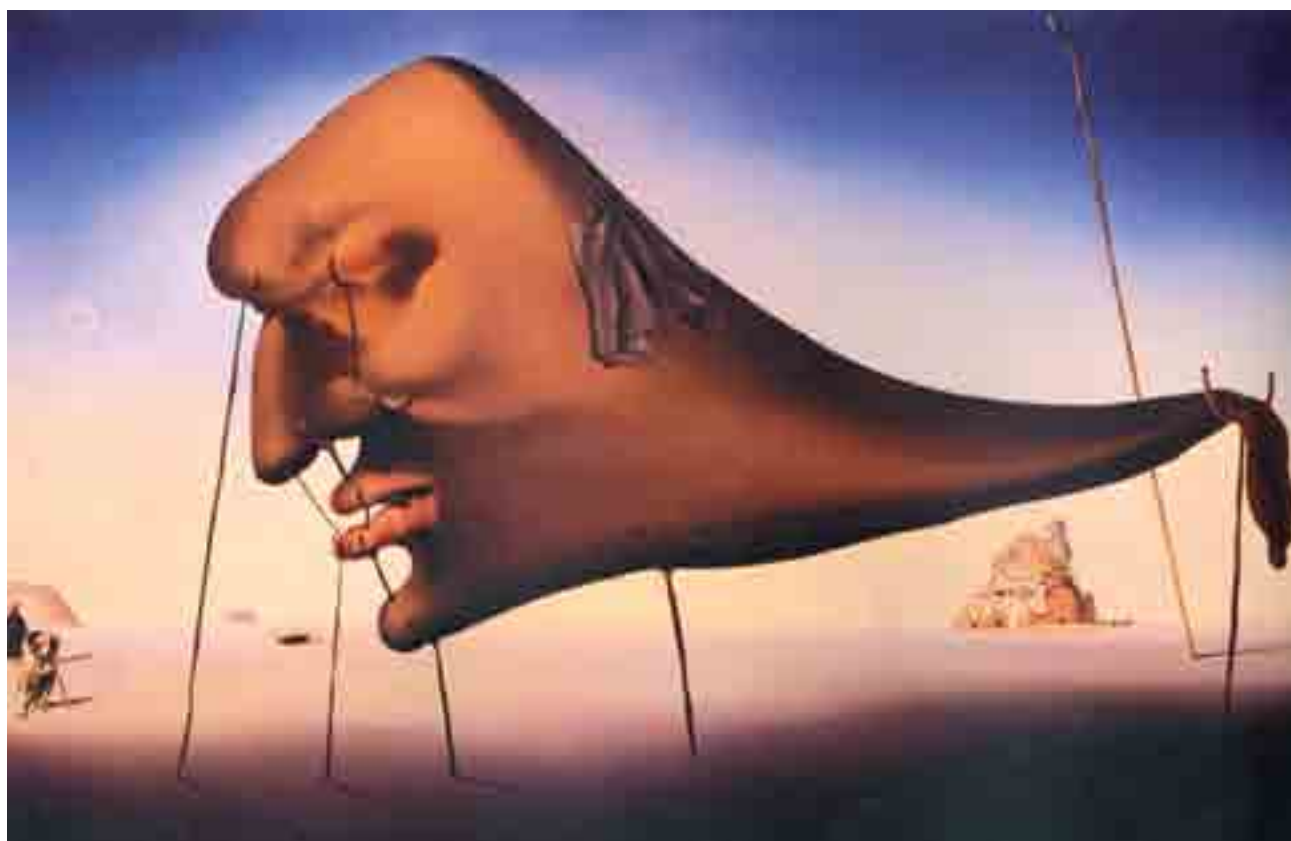
Co jest najciekawsze?

Geologia i klimatologia. Popularnością cieszą się także teledetekcja (zbieranie i opracowywanie danych o zjawiskach i procesach zachodzących na powierzchni Ziemi i w atmosferze).

Przykładowe specjalizacje

- Klimatologia i ochrona atmosfery;
- hydrologia i gospodarka wodna;
- geomorfologia;
- geoekologia;
- geomorfologia z elementami sedymentologii;
- geoekologia i kształtowanie krajobrazu;
- teledetekcja;
- geografia społeczno-ekonomiczna;
- geomorfologia i geologia czwartorzędu;
- geografia krajów rozwijających się;
- geografia regionalna;
- geografia turystyki;
- kartografia;
- dydaktyka geografii;
- klimatologia i meteorologia;
- planowanie i zagospodarowanie przestrzenne;
- gleboznawstwo i ochrona gleby.

Salvador Dali – *Sen*

Patrzysz na sen!

I na „Sen” – tak bowiem zatytułował swój niezwykły obraz Salvador Dali – malarz, który malował sny, obsesje, urojenia... Chciał obrazy z głębi podświadomości ludzkiej wyciągnąć na wierzch, ujawnić, pokazać światu. Na tym między innymi polega **surrealizm** – nurt w literaturze, sztukach plastycznych, nawet w filmie. Dotrzeć do pokładów, których sobie nie uświadamiamy, a one w nas tkwią, czasem kłują, czasem koją. Taką nieświadomą sferą są też marzenia sennie – każdy ma to swoje i tylko swoje „drugie życie”. I czasem nie pamięta, co się w nim działo! Dlatego spotkanie z płótnem Dalego jest okazją jedyną, frapującą i pociągającą – możemy obejrzeć czyjś sen. Wejść w przestrzeń tego snu, wieje grozą. Jest tam upior-

nie pusto, cicho, sennie... W centrum twarz „upięta” z jakiejś materii za pomocą podpórek – taka twarz może się człowiekowi przyśnić! Choć nie – nie jest straszna, cierpiąca, nie jest potworna. Popatrz – jest nieprzytomnie zmęczona, śpi i gdyby nie te dziwaczne podpórki spłynęłaby na ziemię jak chusta i zatraciła rysy twarzy. Zresztą w tej dziwnej Krainie Snu wszystko wymaga podpory – nawet zwykły, mały pies. Nie, wizyta tam byłaby niebezpieczna – nierealny zamek kusi, ale w nim na pewno śpi królowna i cała świta. Czy to senny koszmar Dalego? Może. Albo tak wyobraża sobie Krainę Snów i Boga Snu. Może. Może nie. Najważniejsze, że ta wizja niepokoi i nie pozostawi naszej wyobraźni obojętnej. A także naszych snów.